ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

«СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ»

Здобувачки освіти:
Закладній Олени Анатоліївни

Науковий керівник:
д.політ.н., проф. Давиденко В.В.

Рецензент:
к.пед.н., доцент Фуштей О.В.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол № 6 від « 30 » 01 2026 р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ……..…… 9
1.1. Соціальна адаптація сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми як об'єкт соціальної роботи…….……...…… 9
1.2. Фактори та ресурси соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми в умовах приймаючої громади…….. 16
1.3. Нормативно-правові та інституційні засади соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в Україні…….. 21
Висновки до розділу 1……..... 26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ…….. 29
2.1. Організація та методика емпіричного дослідження соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми……. 29
2.2. Аналіз рівня соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в приймаючій громаді……. 35
2.3. Результати авторського емпіричного дослідження соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми……. 44
Висновки до розділу 2……..... 60
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ З ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВПО З ДІТЬМИ «ГІДНЕ ЖИТТЯ»…. 63
3.1 Соціальне обґрунтування, організаційна структура соціального проєкту «Гідне життя» ……... 63
3.2. Зміст і напрями реалізації соціального проєкту «Гідне життя» в умовах Вінницької територіальної громади ……. 70
3.3. Очікувані результати реалізації соціального проєкту та критерії оцінювання його ефективності…….. 75
Висновки до розділу 3…….……... 79
ВИСНОВКИ……...…. 81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….……..…… 84
ДОДАТКИ……...…… 93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальна адаптація сімей із дітьми, які зазнали вимушеного внутрішнього переміщення, постає одним із провідних викликів соціального розвитку України. Тривала збройна агресія російської федерації, що розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, спричинила масове переміщення населення всередині країни та втрату сталих життєвих умов мільйонами громадян. Особливої уваги в цій ситуації потребують родини з дітьми як найбільш уразлива категорія внутрішньо переміщених осіб, адаптація яких неможлива без цілеспрямованої, системної та узгодженої соціальної підтримки.

Умови вимушеного переселення супроводжуються розривом соціальних зв'язків, втратою житла, роботи, стабільного доходу, звичного способу життя, що створює надзвичайно складне адаптаційне середовище. Сім'ї з дітьми стикаються з додатковими труднощами: необхідністю забезпечення безпеки, доступу до освіти й медицини, психологічної підтримки дітей, які пережили травматичний досвід. У багатьох випадках гостро постає проблема соціально-побутової адаптації, інтеграції в нові громади, відновлення ресурсів і формування почуття безпеки.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що внутрішньо переміщені сім'ї, попри наявність державних програм допомоги, часто залишаються у стані соціальної невизначеності. Практична реалізація соціальних послуг нерідко є нерівномірною, недостатньою або несистемною. Існують істотні прогалини у доступі до психологічної підтримки, правової допомоги, консультацій щодо працевлаштування, освітніх можливостей для дітей, а також у налагодженні ефективної взаємодії між державними структурами, соціальними службами, громадами та громадськими організаціями.

Особливу увагу привертає проблема адаптації дітей із числа ВПО, адже вони переживають стрес, пов'язаний із переїздом, втратою друзів, зміною освітнього середовища та емоційним станом батьків. Психологічне

благополуччя дітей безпосередньо залежить від рівня адаптації сім'ї загалом, тому соціальна робота має охоплювати як дорослих, так і дітей, забезпечуючи комплексний, сімейно-орієнтований підхід.

У контексті зростання масштабів внутрішньої міграції, підвищення навантаження на громади та соціальні служби, питання соціальної адаптації ВПО набуває все більшої актуальності для соціальної політики держави. Важливим стає наукове вивчення потреб сімей ВПО, ефективності наявних механізмів підтримки, бар'єрів інтеграції та можливостей їх подолання. Це створює об'єктивні підстави для дослідження, спрямованого на визначення шляхів удосконалення соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб з дітьми.

Стан дослідження проблеми. Проблематика вимушеного переселення та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб ґрунтовно представлена у вітчизняних наукових дослідженнях у галузі соціальної роботи, психології, педагогіки, права та публічного управління. У працях О. Алпатової, І. Басової, Т. Брайченко, Н. Якухіної, Г. Возняка, Н. Савчук, Є. Гавлюк, В. Давиденко, Н. Заверико, К. Тимофєєнко, О. Яшиної, Т. Кузьмич, О. Кокун, Я. Юрків, Д. Луканова та інших досліджуються теоретичні засади поняття внутрішнього переміщення, особливості соціальної та соціально-психологічної адаптації ВПО, проблеми інтеграції у приймаючі громади, доступ до соціальних послуг, а також специфіка роботи з сім'ями та дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб.

Окремий напрям наукових розвідок становлять зарубіжні та міждисциплінарні дослідження, представлені у працях О. Чуйко, О. Федоренко, Г. Міщук, Н. Самолюк, А. Бурляй, М. Дем'янчук, які зосереджені на аналізі рівнів соціальної інтеграції ВПО, взаємодії із приймаючим населенням, соціально-економічних та соціокультурних чинниках адаптації. Узагальнення наукових джерел свідчить про комплексний характер проблеми соціальної адаптації ВПО та актуальність подальших досліджень з урахуванням сучасних викликів воєнного та повоєнного періодів.

Об'єкт дослідження – сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми в

системі соціального захисту та соціальної підтримки.

Предмет дослідження – процес соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, їхні потреби, бар'єри інтеграції та ефективність соціальної роботи в умовах вимушеного переселення.

Мета дослідження – теоретико-прикладне осмислення процесів соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми, а також обґрунтування ефективних інструментів соціальної роботи, спрямованих на підвищення рівня їхнього соціального благополуччя та повноцінного включення в соціальне життя приймаючого середовища.

Завдання дослідження:

1. Дослідити теоретичні підходи до соціальної адаптації сімей та дітей у кризових умовах.

2. Визначити основні потреби та проблеми сімей ВПО з дітьми в умовах вимушеного переселення.

3. Охарактеризувати нормативно-правову базу соціального захисту ВПО.

4. Оцінити ефективність соціальних послуг і механізмів підтримки, які надаються сім'ям ВПО.

5. Провести емпіричне дослідження рівня адаптації та потреб сімей ВПО.

6. Розробити рекомендації та соціальний проєкт для покращення системи соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися:

- теоретичні методи: аналіз і синтез наукових джерел, систематизація теоретичних підходів до проблеми адаптації ВПО, огляд нормативно-правової бази України та міжнародних документів, порівняльний аналіз моделей соціальної підтримки;

- емпіричні методи: методики – Шкала сімейної адаптованості та згуртованості FACES-III, Шкала соціальної підтримки MSPSS, авторське анкетування сімей ВПО, інтерв'ю з батьками та фахівцями соціальних служб.

Експериментальна база дослідження. Емпірична частина дослідження

проводилася на базі Громадська організація «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді “Паросток”», яка упродовж тривалого часу здійснює системну діяльність у сфері соціальної підтримки вразливих груп населення. Організація надає комплексну соціальну, психологічну та консультативну допомогу внутрішньо переміщеним особам, сім’ям з дітьми, особам з інвалідністю, молоді та родинам, що перебувають у складних життєвих обставинах. Зазначена установа є релевантною базою для проведення дослідження, оскільки має практичний досвід роботи із сім’ями ВПО з дітьми та залучена до реалізації програм їх соціальної адаптації й інтеграції в приймаючу громаду.

У дослідженні взяли участь 60 внутрішньо переміщених сімей з дітьми, які перебувають під соціальним супроводом або користуються послугами ГО «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді “Паросток”». З метою врахування різних етапів адаптації вибірку було поділено на три підгрупи:

- сім’ї, що нещодавно прибули до громади (період перебування до 6 місяців);

- сім’ї із середнім терміном проживання (від 6 до 18 місяців);

- сім’ї з тривалим досвідом проживання у приймаючій громаді (понад 18 місяців), які частково інтегрувалися в місцеве соціальне середовище.

Такий розподіл дав змогу порівняти особливості труднощів, потреб та адаптаційних стратегій у сімей на різних етапах вимушеного переселення та різного рівня інтегрованості у громаду.

Наукова новизна дослідження полягає в авторському міжгалузевому переосмисленні феномена соціальної адаптації сімей із дітьми, які зазнали внутрішнього переміщення, з урахуванням специфіки вимушеного переселення та використання сучасного інструментарію соціальної роботи. Обґрунтовано взаємозалежність між адаптаційним потенціалом сім’ї (соціальними, психологічними, економічними та виховними ресурсами), рівнем інституційної підтримки та результативністю соціальної інтеграції сімей ВПО з дітьми в

приймаючих громадах. Розроблено й науково обґрунтовано модель соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб з дітьми, орієнтовану на реалізацію принципів сімейно-центрованого та громадоорієнтованого підходів, а також визначено ключові напрями міжвідомчої взаємодії соціальних, освітніх, медичних і громадських інституцій. Запропоновано комплекс прикладних пропозицій, спрямованих на оптимізацію механізмів надання соціальної допомоги сім'ям із дітьми, які перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, на рівні місцевих громад у контексті тривалих соціальних потрясінь та післявоєнних трансформацій українського соціуму.

Практичне значення отриманих результатів полягає в їх прикладній придатності для використання у діяльності спеціалістів соціальної сфери, зокрема соціальних працівників, фахівців установ соціального захисту та представників неурядового сектору, залучених до підтримки сімей із дітьми, які зазнали внутрішнього переміщення. Отримані теоретичні узагальнення й емпіричні напрацювання можуть слугувати інструментальною основою для оцінювання рівня соціальної адаптованості таких сімей, ідентифікації їхніх актуальних потреб і ресурсів, а також виявлення ключових труднощів соціальної інтеграції в межах приймаючих громад.

Напрацювання, отримані в межах дослідження, можуть бути інтегровані в заклади вищої освіти під час підготовки здобувачів за освітніми компонентами соціального спрямування, а також використані в програмах професійного розвитку та підвищення кваліфікації спеціалістів соціальної сфери. Узагальнені результати дослідження створюють науково-методичну основу для подальшого вивчення проблем соціальної адаптації сімей із дітьми, які перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, і для ініціювання та проєктування прикладних соціальних ініціатив на рівні територіальних громад.

Апробація результатів. Основні результати дослідження були представлені у наукових публікаціях, а саме:

1. Соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб в умовах війни. Збірник тез доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне

освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики», м. Київ, 2024 р.

2. Оцінка психологічного та соціального стану дітей в умовах вимушеного переселення. Збірник тез доповідей XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Молодь: освіта, наука, духовність», м. Київ, 2025 р.

3. Психосоціальна адаптація сімей ВПО з дітьми: роль соціальних служб і громадських ініціатив. Збірник тез доповідей XXV Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики», м. Київ, 2025 р.

4. Фактори та ресурси соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах приймаючої громади. Подільський науковий вісник. 2025. №3 (35).

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (82 найменування), додатків. У тексті кваліфікаційної роботи вміщено 20 таблиць і 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ

1.1. Соціальна адаптація сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми як об’єкт соціальної роботи

У сучасних умовах воєнних і соціально-економічних трансформацій в Україні проблема соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми набула особливої гостроти та комплексного характеру. Вимушене переселення призводить не лише до зміни місця проживання, а й до порушення усталених соціальних зв’язків, втрати звичного соціального статусу, дестабілізації сімейного функціонування та ускладнення процесів соціалізації дітей. Саме тому сім’ї ВПО з дітьми виступають специфічним і водночас пріоритетним об’єктом соціальної роботи, що потребує системного, міждисциплінарного та сімейно-орієнтованого підходу.

У науковій літературі соціальна адаптація розглядається як складний багаторівневий процес взаємодії особистості або соціальної групи з новим соціальним середовищем, що передбачає засвоєння соціальних норм, ролей, цінностей і форм поведінки, необхідних для повноцінного функціонування в суспільстві [60, с. 135–137]. У контексті соціальної роботи адаптація трактується не лише як пасивне пристосування, а як активний процес мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів клієнта за умови професійної підтримки соціальних інституцій [34, с. 112].

Сім’ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми становлять особливу соціальну групу, для якої адаптаційний процес має колективний і взаємозалежний характер. Адаптація кожного члена сім’ї безпосередньо впливає на загальне сімейне функціонування, емоційний клімат і здатність родини долати наслідки травматичного досвіду вимушеного переселення. Дослідники підкреслюють, що сім’я в умовах переміщення виступає одночасно і ресурсом підтримки, і

джерелом додаткових ризиків, особливо за наявності дітей різного віку [29, с. 126].

Особливість соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми полягає в поєднанні декількох вимірів: соціально-економічного (житло, працевлаштування, доходи), соціально-психологічного (стрес, тривога, переживання втрат), інституційного (доступ до соціальних, освітніх і медичних послуг) та культурно-комунікативного (інтеграція в приймаючу громаду) [5, с. 45]. Кожен із цих вимірів формує специфічні запити до системи соціальної роботи та визначає її багатофункціональний характер.

Проаналізовані наукові джерела свідчать, що діти в сім'ях ВПО є найбільш уразливою ланкою адаптаційного процесу, оскільки вони гостро реагують на зміну соціального середовища, втрату звичних контактів і порушення освітньої траєкторії [19, с. 112]. Водночас саме стан дитини часто стає індикатором загального рівня адаптації сім'ї, що підсилює необхідність комплексної сімейно-центрованої соціальної роботи.

Соціальна робота з сім'ями ВПО з дітьми ґрунтується на принципах цілісності, адресності, міжвідомчої взаємодії та дотримання прав дитини й сім'ї. У цьому контексті сім'я розглядається не як сукупність окремих клієнтів, а як єдина соціальна система, що має власні ресурси, потреби та потенціал розвитку. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на кризові ситуації, а й сприяти довгостроковій соціальній інтеграції родини в нову громаду.

Для узагальнення специфіки сімей ВПО з дітьми як об'єкта соціальної роботи доцільно виокремити ключові характеристики, наведені в таблиці 1.1.

Таким чином, соціальна адаптація сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми як об'єкт соціальної роботи характеризується багатовимірністю, динамічністю та високим рівнем соціальної значущості. Вона потребує не фрагментарних заходів допомоги, а системної, науково обґрунтованої та міждисциплінарної діяльності соціальних служб, орієнтованої на відновлення життєздатності сім'ї та забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таблиця 1.1

Характеристика сімей ВПО з дітьми як об’єкта соціальної роботи

Характеристика	Зміст
Соціальний статус	Втрата або трансформація попереднього соціального статусу
Адаптаційні потреби	Житлові, освітні, психологічні, правові, економічні
Рівень уразливості	Підвищений, особливо за наявності дітей дошкільного та шкільного віку
Ресурсний потенціал	Сімейна згуртованість, батьківська підтримка, соціальні зв’язки
Роль соціальної роботи	Комплексна підтримка, координація послуг, посилення ресурсів

Важливим аспектом розгляду соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми є аналіз специфічних адаптаційних викликів, з якими стикаються діти в умовах вимушеного переселення. Дитина, на відміну від дорослого, має обмежені можливості самостійного вибору стратегій адаптації та значною мірою залежить від сімейного середовища, стабільності емоційних зв’язків і доступу до підтримуючих соціальних інститутів. Дослідження свідчать, що для дітей ВПО характерні підвищений рівень тривожності, труднощі у встановленні нових соціальних контактів, порушення навчальної мотивації та відчуття втрати безпеки [62, с. 70].

Процес адаптації дітей у новому соціальному середовищі має вікову специфіку. Діти дошкільного віку частіше демонструють емоційні реакції (страхи, регресивні форми поведінки), молодші школярі – труднощі у навчальній діяльності та соціалізації в колективі, а підлітки – кризу ідентичності, зниження самооцінки та опір соціальним нормам приймаючої громади [73, с. 471]. У цьому контексті соціальна робота має враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, поєднуючи індивідуальні, сімейні та групові форми втручання.

Наочно взаємозв’язок основних чинників, що впливають на соціальну адаптацію дитини в умовах вимушеного переселення представимо у вигляді узагальненої моделі (рис. 1.1).

Поданий на рисунку 1.1 узагальнений модельний підхід відображає послідовний та взаємопов’язаний вплив ключових чинників вимушеного

переселення на процес соціальної адаптації дитини.

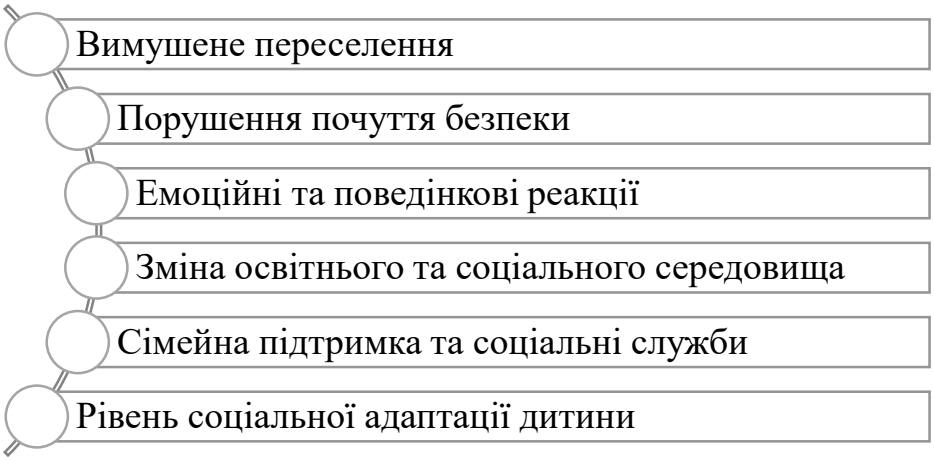

Рис. 1.1. Модель впливу вимушеного переселення на соціальну адаптацію дитини

Модель демонструє, що травматичний досвід переміщення та порушення почуття безпеки виступають первинними стресорами, які зумовлюють емоційні та поведінкові реакції дитини й ускладнюють її включення в нове освітнє та соціальне середовище. Водночас вирішальну компенсаторну роль у подоланні негативних наслідків відіграють ресурси сімейної підтримки та діяльність соціальних служб, які сприяють підвищенню рівня соціальної адаптації дитини в умовах приймаючої громади.

Досвід наукових досліджень показує, що адаптація дитини нерозривно пов’язана з адаптаційним потенціалом усієї сім’ї. Соціально-психологічний стан батьків, їх здатність до саморегуляції, підтримки та конструктивної взаємодії з інституціями безпосередньо впливають на емоційне благополуччя дитини [8, с. 14]. Відтак сім’я ВПО з дітьми розглядається як цілісна клієнтська система соціальної роботи, де втручання має бути спрямоване не лише на окремого члена родини, а на відновлення сімейного функціонування загалом.

Соціальна робота у сфері підтримки сімей ВПО з дітьми передбачає реалізацію багаторівневої системи заходів, що охоплюють первинну допомогу (інформування, кризову підтримку), вторинну (соціальний супровід, психосоціальна допомога, розвиток батьківських компетентностей) та третинну

(соціальна інтеграція, залучення до ресурсів громади, профілактика повторної дезадаптації). Такий підхід відповідає сучасним концепціям соціальної роботи, орієнтованим на посилення життєстійкості та самозарадності клієнтів.

Особливу роль у процесі соціальної адаптації відіграють соціальні служби та громадські організації, які забезпечують координацію між різними суб'єктами соціальної підтримки: закладами освіти, охорони здоров'я, органами місцевого самоврядування та неурядовим сектором. Саме міжвідомча взаємодія дозволяє уникнути фрагментарності допомоги та створити для сімей ВПО з дітьми цілісне підтримуюче середовище.

Узагальнення напрямів соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб з дітьми на різних рівнях втручання представимо в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Напрями соціальної роботи з сім'ями ВПО з дітьми

Рівень втручання	**Основні напрями**
Первинний	Інформування, консультування, кризова підтримка
Вторинний	Соціальний супровід, психосоціальна допомога, робота з батьківськими навичками
Третинний	Соціальна інтеграція, залучення до ресурсів громади, профілактика дезадаптації

Отже, процес адаптації сімей із дітьми, які зазнали внутрішнього переміщення, як предмет професійної соціальної роботи потребує тривалого, багаторівневого та скоординованого втручання. У цьому контексті соціальна робота функціонує як інтегративний інструмент, що забезпечує взаємодію внутрішнього потенціалу сім'ї з ресурсами місцевої спільноти та державних інституцій соціального захисту, створюючи підґрунтя для відновлення соціальної стабільності, гарантування прав дитини та включення родини в соціокультурний простір приймаючої громади.

Доцільно акцентувати увагу на співвідношенні понять «адаптація», «соціальна інтеграція» та «соціальна включеність», які часто використовуються в науковому дискурсі як взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Адаптація

розглядається як початковий і динамічний етап пристосування до нових соціальних умов, інтеграція – як процес включення сім'ї у соціальні, економічні та культурні структури громади, а соціальна включеність – як результат сталого функціонування та реалізації соціальних прав у новому середовищі [66, с. 14].

Для сімей ВПО з дітьми ці процеси мають поетапний характер і залежать від доступності соціальних послуг, якості міжособистісних взаємодій у громаді та ефективності діяльності соціальних інституцій. На етапі первинної адаптації домінують базові потреби – безпека, житло, матеріальна стабільність, доступ до освіти та медичних послуг. На подальших етапах зростає значущість соціальних контактів, участі в житті громади, формування довіри до соціальних інститутів і відновлення суб'єктивного відчуття контролю над власним життям [21, с. 35].

Узагальнено процес соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми в умовах територіальної громади представимо у вигляді структурно-функціональної схеми (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Схема соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах територіальної громади

Подана на рисунку 1.2 модель відображає логіку поетапної соціальної адаптації сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми як цілісної клієнтської системи у приймаючій громаді. Схема демонструє, що відправною точкою адаптаційного процесу є задоволення первинних адаптаційних потреб сім'ї (житло, безпека, доступ до базових соціальних послуг), що створює основу для подальшого соціального супроводу. Завершальним етапом виступає інтеграція

сім’ї в соціальне життя громади, що сприяє формуванню соціальної включеності, відновленню життєстійкості сім’ї та її здатності до самостійного функціонування в нових соціальних умовах.

Успішність соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми значною мірою визначається не лише індивідуальними зусиллями членів родини, а й готовністю громади до прийняття та підтримки нових мешканців. Саме на рівні територіальної громади формуються умови для реалізації прав сімей і дітей, розвитку соціального капіталу та профілактики соціальної ізоляції [40, с. 130]. У цьому контексті соціальна робота набуває стратегічного значення як інструмент узгодження інтересів сімей ВПО та приймаючої спільноти.

Важливим є також урахування гендерного та вікового виміру соціальної адаптації. Дослідження показують, що жінки в сім’ях ВПО часто поєднують функції догляду за дітьми, забезпечення матеріального добробуту та емоційної стабільності родини, що підвищує ризик емоційного виснаження і потребує цілеспрямованої соціально-психологічної підтримки [64, с. 15]. Діти ж потребують стабільного та безпечного середовища, у якому процес адаптації буде узгоджений із їх віковими та освітніми потребами.

Отже, соціальна адаптація сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми як об’єкт соціальної роботи є складним, багаторівневим і тривалим процесом, що охоплює індивідуальні, сімейні та громадські рівні взаємодії. Вона передбачає поєднання соціальної, психологічної, правової та педагогічної підтримки, спрямованої на відновлення життєздатності сім’ї, забезпечення прав і найкращих інтересів дитини та формування умов для сталого включення родини у життя приймаючої громади. Саме такий підхід відповідає сучасним стандартам соціальної роботи та визначає сім’ї ВПО з дітьми як один із ключових об’єктів професійної діяльності соціального працівника.

1.2. Фактори та ресурси соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми в умовах приймаючої громади

Адаптаційні процеси сімей із дітьми, які перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, у межах приймаючої громади мають комплексний і багаторівневий характер та зумовлюються взаємодією різноспрямованих чинників. Їхній вплив визначається як особливостями зовнішнього соціального середовища, так і внутрішнім потенціалом сім'ї. У наукових дослідженнях наголошується, що успішність адаптації зумовлюється не лише індивідуальними характеристиками членів сім'ї, а й особливостями соціального середовища громади, рівнем доступності ресурсів, ефективністю діяльності соціальних інституцій та якістю міжособистісних взаємодій [42, с. 80]. У зв'язку з цим аналіз факторів і ресурсів адаптації набуває ключового значення для усвідомлення ролі соціальної роботи у підтримці сімей ВПО з дітьми.

З аналітичною метою детермінанти соціальної адаптації доцільно класифікувати на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать соціально-економічні умови, інституційні механізми підтримки й характеристики життєвого простору громади, тоді як внутрішні пов'язані з психологічними особливостями членів сім'ї, наявними адаптаційними ресурсами та попереднім соціальним досвідом. Водночас не менш важливими є внутрішні фактори, до яких належать психологічний стан батьків і дітей, рівень сімейної згуртованості, здатність до подолання стресових ситуацій, наявність внутрішніх адаптаційних стратегій та попередній життєвий досвід. Дослідження засвідчують, що сім'ї з високим рівнем внутрішньої підтримки та емоційної стабільності значно швидше проходять етапи соціальної адаптації й демонструють більшу готовність до інтеграції в нове соціальне середовище [7, с. 36].

Особливу роль у процесі адаптації відіграє приймаюча громада, яка виступає простором взаємодії сім'ї ВПО з соціальними інститутами та місцевими жителями. Громада може виконувати як підтримуючу, так і стримувальну функцію залежно від рівня соціальної згуртованості,

толерантності та наявності адаптаційних програм для внутрішньо переміщених осіб. У цьому контексті соціальна робота покликана не лише підтримувати сім'ю, а й активізувати ресурсний потенціал громади.

Серед ключових соціально-економічних факторів адаптації сімей ВПО з дітьми провідне місце посідає житлове питання. Відсутність стабільного житла або проживання в тимчасових умовах негативно впливає на психоемоційний стан батьків і дітей, ускладнює навчальний процес і перешкоджає формуванню відчуття безпеки. Забезпечення доступу до житлових програм і соціальних виплат розглядається як один із базових ресурсів адаптації.

Не менш значущим фактором є доступ до системи освіти та якість освітнього середовища для дітей з сімей ВПО. Освітні заклади виконують не лише навчальну, а й соціалізуючу функцію, сприяючи формуванню нових соціальних зв'язків і почуття приналежності до громади [4, с. 97]. Позитивний досвід включення дитини в шкільний або дошкільний колектив часто стає каталізатором загальної адаптації всієї сім'ї.

У системі факторів соціальної адаптації важливе місце посідає психологічна складова, зокрема рівень стресостійкості батьків і дітей та наявність доступу до психосоціальної допомоги. Наукові джерела наголошують, що невирішені психологічні наслідки травматичного досвіду переселення можуть призводити до хронічної дезадаптації та соціальної ізоляції сімей ВПО [39, с. 82]. У цьому контексті психосоціальна підтримка розглядається як один із ключових адаптаційних ресурсів.

Важливим ресурсом адаптації є також соціальна підтримка, що включає як формальні (соціальні служби, громадські організації, освітні та медичні заклади), так і неформальні (родичі, друзі, сусіди) мережі взаємодії. Наявність розвинених мереж соціальної підтримки суттєво знижує ризики соціальної ізоляції та сприяє відновленню життєстійкості сімей ВПО з дітьми.

Узагальнюючи, слід зазначити, що адаптація сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми формується як складна система взаємопов'язаних впливів, у якій інтегруються умови соціально-економічного середовища,

індивідуально-психологічні характеристики родини та ресурсні можливості приймаючої громади. Саме комплексний аналіз цих факторів створює підґрунтя для подальшого визначення адаптаційних ресурсів і напрямів соціальної роботи, орієнтованих на довгострокову інтеграцію сімей ВПО з дітьми в нове соціальне середовище.

Поряд із чинниками, що зумовлюють перебіг адаптаційного процесу, важливе значення мають ресурси соціальної адаптації, які забезпечують можливість подолання кризових ситуацій і формування умов для стабільного функціонування сімей ВПО з дітьми в приймаючій громаді. У наукових дослідженнях ресурси розглядаються як сукупність внутрішніх і зовнішніх можливостей, що активізуються в процесі взаємодії сім'ї з соціальним середовищем та системою соціальної роботи [34, с. 221].

До внутрішніх (сімейних) ресурсів належать рівень сімейної згуртованості, батьківські компетентності, емоційна підтримка між членами родини, наявність позитивних адаптаційних стратегій та здатність до взаємної допомоги. Дослідження доводять, що сім'ї ВПО з високим рівнем внутрішньої солідарності легше долають наслідки травматичного досвіду переселення та швидше відновлюють базове відчуття стабільності й безпеки для дітей [36, с. 49]. Саме тому соціальна робота з такими сім'ями має бути спрямована на посилення внутрішнього ресурсного потенціалу, зокрема шляхом розвитку навичок ефективної комунікації та підтримки батьківства.

Водночас зовнішні ресурси адаптації пов'язані з можливостями приймаючої громади та діяльністю соціальних інституцій. До них належать система соціальних послуг, доступ до освіти, охорони здоров'я, програм матеріальної підтримки, а також участь громадських і благодійних організацій у наданні комплексної допомоги сім'ям ВПО з дітьми. Наявність таких ресурсів суттєво знижує ризики соціальної дезадаптації та сприяє формуванню довіри сімей до приймаючого середовища.

Особливе місце серед ресурсів адаптації посідає соціальний супровід, який у системі соціальної роботи розглядається як ефективний механізм координації

допомоги та індивідуалізації соціальних послуг. Соціальний супровід дозволяє враховувати специфічні потреби кожної сім'ї ВПО з дітьми, забезпечувати послідовність втручань і залучати різні суб'єкти соціальної підтримки до спільної роботи [68, с. 201]. У цьому контексті соціальний працівник виступає ключовою фігурою, що поєднує ресурси сім'ї та громади.

Не менш важливим ресурсом соціальної адаптації є психосоціальна допомога, спрямована на подолання наслідків стресу, втрати та травматичного досвіду. Наукові джерела наголошують, що своєчасна психосоціальна підтримка сприяє стабілізації емоційного стану батьків і дітей, підвищує рівень життєстійкості та запобігає розвитку хронічних форм дезадаптації [54, с. 69]. Психосоціальні інтервенції також створюють передумови для активнішого включення сімей ВПО у життя громади.

Значним ресурсом адаптації є соціальний капітал громади, який проявляється через рівень взаємної довіри, солідарності, готовності до співпраці та підтримки вразливих груп населення. Громади з розвиненими мережами соціальної взаємодії та активним громадським сектором є більш сприятливими для інтеграції сімей ВПО з дітьми. У таких умовах соціальна робота спрямовується не лише на індивідуальну допомогу, а й на розвиток громадських ініціатив та партнерств.

У контексті приймаючої громади ключового значення набуває міжвідомча взаємодія як інтегративний ресурс соціальної адаптації. Ефективна координація діяльності соціальних служб, закладів освіти, охорони здоров'я, органів місцевого самоврядування та громадських організацій дозволяє забезпечити безперервність соціальної підтримки та уникнути дублювання або фрагментації послуг [14, с. 58]. Такий підхід відповідає сучасним стандартам надання соціальних послуг і сприяє підвищенню довіри сімей ВПО до інституцій громади.

Вагомим чинником успішної адаптації є інституційно-правовий контекст, який окреслює можливості реалізації основоположних прав сімей із дітьми, що перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, зокрема у сферах

соціального захисту, освіти та охорони здоров'я. Сукупність законодавчих і підзаконних регуляторів формує організаційні передумови для впровадження соціальних програм і підтримувальних інструментів, однак їхня результативність значною мірою визначається якістю впровадження на рівні територіальних громад. За цих умов соціальна робота набуває функції сполучної ланки між нормативними вимогами та конкретними запитами сімей.

Водночас істотний адаптаційний потенціал має залучення сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми до суспільної активності громади, що сприяє укоріненню відчуття належності, підвищенню соціальної значущості та посиленню інтеграційних процесів. Дослідження доводять, що залучення до громадських ініціатив, освітніх і культурних заходів позитивно впливає на соціалізацію дітей і водночас підвищує рівень соціальної активності батьків. У цьому аспекті соціальна робота орієнтується на активізацію потенціалу самих сімей як суб'єктів соціальної взаємодії, а не лише отримувачів допомоги.

Узагальнено ресурсний потенціал приймаючої громади щодо підтримки соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми представимо у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Ресурсний потенціал приймаючої громади щодо підтримки сімей ВПО з дітьми (системно-ресурсний підхід)

Рисунок 1.3 відображає ресурсно орієнтований підхід до соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах приймаючої

громади, у межах якого сім’я розглядається як активний суб’єкт взаємодії. У центрі моделі розміщено сім’ю ВПО з дітьми, навколо якої зосереджені ключові групи ресурсів громади: інституційні, економічні, психосоціальні та громадські. Така конфігурація демонструє взаємодоповнювальний характер ресурсів і підкреслює, що ефективна соціальна адаптація можлива за умови одночасного залучення різних сфер підтримки, скоординованих у межах системи соціальної роботи приймаючої громади.

Аналіз наведених факторів і ресурсів дозволяє зробити висновок, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми є результатом взаємодії індивідуального потенціалу сім’ї та можливостей громади, які активізуються за умови професійної соціальної роботи. За відсутності комплексного підходу навіть значні матеріальні або інституційні ресурси можуть не забезпечити довготривалого позитивного ефекту.

Отже, в умовах приймаючої громади соціальна робота має бути спрямована на створення ресурсно орієнтованого середовища, у якому сім’ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми отримують не лише допомогу у подоланні наслідків вимушеного переселення, а й можливості для самореалізації, відновлення життєстійкості та повноцінної участі в соціальному житті.

1.3. Нормативно-правові та інституційні засади соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в Україні

За умови тривалого збройного протистояння та масштабних процесів внутрішньої міграції правове забезпечення соціального захисту ВПО набуло системоутворювального значення й закріпилося серед ключових пріоритетів сучасної державної соціальної політики.

Правове регулювання захисту ВПО в Україні ґрунтується на низці базових законодавчих актів, центральне місце серед яких посідає Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [47]. Цей

нормативний документ визначає правовий статус переміщених осіб, окреслює гарантії їх соціального захисту та розмежовує компетенції органів державної влади й місцевого самоврядування у сфері надання підтримки. Окремий акцент у законі зроблено на захисті прав родин із дітьми, зокрема щодо забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги, соціальних сервісів і належних житлових умов.

Вагомою складовою правового забезпечення соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми є Закон України «Про соціальні послуги», який регламентує організаційні та правові механізми надання допомоги, закріплює принципи адресності, доступності й комплексності соціальних втручань [51]. У межах цього нормативного акта зазначену категорію сімей віднесено до вразливих груп населення, що надає їм право на отримання як базових, так і спеціалізованих соціальних послуг з урахуванням індивідуально визначених потреб.

Нормативне поле соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми розширюється також положеннями Закону України «Про організацію надання соціальних послуг» і системою підзаконних актів, які деталізують процедури оцінювання потреб, призначення соціального супроводу та координації між суб’єктами соціальної сфери [50]. Саме ці документи створюють практичні алгоритми реалізації соціальної підтримки на рівні територіальних громад.

Окреме регуляторне значення має Державний стандарт соціальної адаптації, що встановлює вимоги до змісту, обсягу та якості соціальних послуг, спрямованих на відновлення соціального функціонування осіб і родин, які перебувають у складних життєвих обставинах [48]. Для сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми стандарт визначає пріоритетні напрями втручання, зокрема соціальний супровід, психосоціальну підтримку, розширення доступу до ресурсів громади та розвиток адаптаційного потенціалу родини.

Важливою складовою нормативно-правового підґрунтя виступає також законодавство у сфері сімейних і дитячих прав. Так, положення Сімейного кодексу України закріплюють принцип пріоритетності найкращих інтересів

дитини, який має бути визначальним у процесі надання соціальної допомоги сім'ям ВПО з дітьми [61]. Зазначені норми корелюють із міжнародними зобов'язаннями держави, зокрема з положеннями Конвенції ООН про права дитини, що гарантує захист, розвиток і участь дитини незалежно від умов її проживання [23].

Нормативна система соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб охоплює також акти, спрямовані на матеріальне забезпечення та фінансові гарантії. Зокрема, відповідні постанови Кабінету Міністрів України регламентують порядок надання допомоги на проживання сім'ям із дітьми, що є важливим чинником стабілізації їх соціально-економічного становища [16]. Водночас у наукових дослідженнях наголошується, що фінансова підтримка має допоміжний характер і не може забезпечити повноцінну соціальну адаптацію без поєднання з соціальним супроводом та психосоціальною допомогою [30, с. 180].

Отже, нормативно-правова основа соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в Україні має багаторівневий характер і охоплює конституційні, законодавчі та підзаконні акти, що регулюють різні аспекти соціального захисту, адаптації та соціальної інтеграції. Водночас результативність реалізації зазначених норм значною мірою визначається рівнем інституційної спроможності суб'єктів соціальної сфери та здатністю територіальних громад упроваджувати нормативні положення з урахуванням реальних потреб сімей ВПО з дітьми.

Поряд із правовим регулюванням визначальне значення у функціонуванні системи підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми має інституційна архітектура соціального захисту, що охоплює державні органи, структури місцевого самоврядування та суб'єктів недержавного сектору. Саме в межах інституційної взаємодії відбувається практичне втілення законодавчих положень і переведення засад державної соціальної політики у формат конкретних послуг, програм і форм допомоги [63, с. 45].

На національному рівні ключову роль у формуванні та реалізації політики соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб відіграють центральні

органи виконавчої влади, насамперед Міністерство соціальної політики України. До його повноважень належать розроблення нормативних актів, затвердження стандартів соціальних послуг, координація діяльності соціальних служб і методичне забезпечення програм, спрямованих на підтримку сімей ВПО з дітьми [51]. Водночас у наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективність державної політики значною мірою залежить від її адаптації до специфіки регіонального та місцевого розвитку [40, с. 133].

У контексті децентралізаційних процесів основне навантаження щодо організації соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми переноситься на рівень територіальних громад. Саме громада стає простором, у якому здійснюється первинне виявлення потреб родин, надання соціальних послуг, реалізація соціального супроводу та координація міжвідомчої взаємодії [49]. Завдяки наближеності до отримувачів послуг територіальні громади мають змогу оперативно реагувати на індивідуальні запити сімей і сприяти їхній соціальній адаптації.

В інституційній структурі підтримки провідне місце займають центри соціальних служб, служби у справах дітей, заклади освіти та охорони здоров’я, які перебувають у безпосередньому контакті з сім’ями ВПО. Їхня діяльність спрямована на забезпечення доступу дітей до освітніх і медичних ресурсів, захист прав дитини, надання соціально-психологічної допомоги та підтримку батьків у подоланні складних життєвих обставин [68, с. 210]. Міжсекторальна взаємодія зазначених інституцій розглядається як один із ключових чинників результативної соціальної адаптації.

Вагомий внесок у систему підтримки сімей ВПО з дітьми здійснюють громадські організації та благодійні фонди, які доповнюють діяльність державних структур і часто виступають середовищем упровадження інноваційних практик соціальної роботи. Досвід таких організацій свідчить про їхню здатність гнучко реагувати на індивідуальні потреби родин, застосовувати персоналізовані підходи та мобілізовувати додаткові фінансові й людські ресурси, особливо у сфері психосоціальної підтримки та соціальної інтеграції

дітей.

Важливим напрямом розвитку інституційної взаємодії є формування партнерських моделей співпраці між державним сектором і громадськими ініціативами. Партнерство дозволяє поєднувати фінансові, організаційні та кадрові ресурси задля досягнення спільної мети – сталого соціального включення сімей у життя приймаючої громади.

Отже, інституційні засади соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в Україні характеризуються багаторівневою структурою та взаємодією широкого кола суб'єктів соціальної сфери. Скоординованість їхніх дій, чіткий розподіл функцій і орієнтація на потреби родин створюють умови для ефективної реалізації нормативно-правових гарантій і формування цілісної системи соціальної адаптації на рівні територіальних громад.

Узагальнюючи нормативно-правові та інституційні засади соціальної підтримки сімей ВПО з дітьми, доцільно зазначити, що результативність державної політики у цій сфері визначається не лише якістю правового регулювання, а й інституційною спроможністю забезпечувати безперервну, скоординовану та сімейно орієнтовану практику її реалізації. В умовах тривалих воєнних викликів саме потенціал територіальних громад виступає вирішальним чинником успішної соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми.

Суттєву роль у впровадженні нормативно-правових положень відіграють органи місцевого самоврядування, які в результаті децентралізації отримали розширені повноваження у сфері соціального захисту населення. Вони забезпечують організацію надання соціальних послуг, проведення оцінювання потреб сімей ВПО з дітьми, призначення соціального супроводу та координацію міжвідомчої співпраці [49]. Саме на рівні громади формуються реальні умови для інтеграції родин у соціальне життя та відновлення їх життєстійкості.

Для систематизації інституційної складової соціальної підтримки сімей ВПО з дітьми доцільно узагальнити основні суб'єкти та їх функції (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інституції соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми та їх основні функції

Рівень	Основні інституції	Ключові функції
Державний	Центральні органи виконавчої влади	Формування політики, нормативне регулювання, стандарти
Місцевий	Органи місцевого самоврядування, соціальні служби	Оцінка потреб, надання соціальних послуг, супровід
Галузевий	Освіта, охорона здоров'я, служби у справах дітей	Забезпечення прав дитини, освітня та медична підтримка
Недержавний	Громадські та благодійні організації	Психосоціальна допомога, інноваційні практики, інтеграція

Таким чином, нормативно-правові та інституційні засади соціальної підтримки створюють необхідне підґрунтя для реалізації соціальної роботи з сім'ями ВПО з дітьми, проте їх практична результативність залежить від професійної діяльності соціальних працівників, міжсекторальної взаємодії та активної участі територіальних громад. Саме ці аспекти зумовлюють актуальність переходу до емпіричного аналізу особливостей соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, що розглянуто у наступному розділі дослідження.

Висновки до 1 розділу

У межах першого розділу кваліфікаційного дослідження здійснено теоретико-методологічне осмислення проблематики соціальної адаптації родин із дітьми, які перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб, у контексті соціальної роботи за умов вимушеного переміщення. Розгляд наукових підходів дозволив обґрунтувати, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми є багатовимірним і динамічним процесом, який охоплює індивідуальний, сімейний та громадський рівні взаємодії та залежить від поєднання соціально-економічних, психологічних, інституційних і правових чинників.

Було встановлено, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми не зводиться до пристосування до нових умов проживання, а передбачає відновлення

соціального функціонування, забезпечення прав і найкращих інтересів дитини, формування почуття безпеки та приналежності до приймаючої громади. Сім'я внутрішньо переміщених осіб з дітьми розглядається як цілісна клієнтська система, у межах якої адаптаційні труднощі дітей тісно пов'язані з психологічним станом батьків, рівнем сімейної згуртованості та наявністю підтримки з боку соціального середовища. Обґрунтовано, що ключову роль у подоланні наслідків вимушеного переселення відіграє соціальна робота, спрямована на комплексний соціальний супровід, психосоціальну підтримку та посередництво між сім'єю і ресурсами громади.

Проаналізовано фактори та ресурси соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми в умовах приймаючої громади. Визначено, що до основних факторів адаптації належать житлові умови, матеріальна стабільність, доступ до освіти та медичних послуг, психологічний стан членів сім'ї, а також рівень соціальної підтримки. Доведено, що ефективність адаптації значною мірою залежить від наявності внутрішніх ресурсів сім'ї (емоційна підтримка, батьківські компетентності, життєстійкість) та зовнішніх ресурсів громади (соціальні послуги, психосоціальна допомога, громадські ініціативи). Особливу увагу приділено ролі соціального капіталу громади та міжвідомчої взаємодії як чинників, що сприяють сталому соціальному включенню сімей ВПО з дітьми та зниженню ризиків соціальної ізоляції.

Визначено правові та інституційні передумови організації соціальної підтримки сімей із дітьми, які перебувають у статусі внутрішньо переміщених осіб в Україні. Встановлено, що національна модель соціального захисту цієї категорії населення спирається на комплексне нормативне поле, яке регламентує правовий статус переміщених осіб і забезпечує можливості отримання соціальних сервісів, освітніх і медичних послуг, а також фінансової допомоги. Водночас обґрунтовано, що реальна ефективність задекларованих правових механізмів значною мірою визначається рівнем інституційної спроможності територіальних громад і якістю координації між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, установами освіти та охорони здоров'я

і суб’єктами громадянського суспільства.

Встановлено, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми в умовах вимушеного переселення є складним процесом, який потребує системного, ресурсно орієнтованого та міждисциплінарного підходу. Соціальна робота у цьому контексті має бути спрямована не лише на подолання наслідків кризових ситуацій, а й на активізацію потенціалу самих сімей та приймаючих громад, створення умов для їх повноцінної інтеграції та відновлення життєстійкості.

Таким чином, результати першого розділу кваліфікаційної роботи підтверджують необхідність переходу від суто нормативного та компенсаторного підходу до комплексних моделей соціальної роботи з сім’ями ВПО з дітьми, що поєднують соціальний супровід, психосоціальну підтримку, міжвідомчу взаємодію та залучення громадських ресурсів. Отримані теоретичні висновки слугують концептуальним підґрунтям для проведення емпіричного дослідження особливостей соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми, результати якого буде представлено у другому розділі кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми

Методологія емпіричного дослідження ґрунтувалася на принципах комплексності, системності, валідності, етичності та орієнтації на потреби вразливих категорій населення. Такий підхід забезпечує наукову достовірність отриманих результатів, можливість їх узагальнення та практичного застосування в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними сім'ями з дітьми в умовах вимушеного переселення.

Базою дослідження виступила Громадська організація «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді «Паросток». Організація здійснює соціальний супровід, надання соціальних, педагогічних, психологічних та інформаційних послуг різним вразливим групам, зокрема внутрішньо переміщеним сім'ям з дітьми, які проживають у м. Вінниця та прилеглих громадах. Це забезпечило доступ до респондентів, які мають реальний досвід вимушеного переселення, адаптації до нових умов життя та взаємодії із системою соціальних служб.

Соціальний контекст функціонування сімей ВПО з дітьми характеризується сукупністю стресогенних і ризикових факторів, серед яких:

- втрата або пошкодження житла;
- розрив усталених соціальних зв'язків, зміна звичного оточення;
- вимушена зміна місця проживання, школи, роботи;
- невизначеність життєвих перспектив;
- економічна нестабільність і зниження рівня матеріального забезпечення;
- зростання психоемоційного навантаження на батьків та дітей.

Водночас важливою умовою збереження життєстійкості та благополуччя сімей виступають: внутрішні ресурси сімейної системи (згуртованість,

взаємопідтримка, гнучкість у розподілі ролей), зовнішня соціальна підтримка (соціальні служби, громада, освітні заклади, громадські організації) та доступ до якісних послуг (соціальних, психологічних, освітніх, медичних).

У дослідженні брали участь внутрішньо переміщені сім'ї з дітьми, які:

- мають офіційний статус ВПО або фактично проживають у приймаючій громаді як переселенці;

- перебувають під соціальним супроводом або користуються послугами ГО «Паросток»;

- мають щонайменше одну дитину віком до 18 років;

- погодилися на участь у дослідженні на засадах добровільності та інформованої згоди.

З метою забезпечення достатньої репрезентативності вибірки для дипломного дослідження було залучено 60 сімей ВПО з дітьми (n = 60). При формуванні вибірки враховувалися такі критерії диференціації:

- за тривалістю перебування у статусі ВПО: до 1 року; від 1 до 3 років; понад 3 роки.

- за структурою сім'ї: повні сім'ї (двоє батьків з дітьми); неповні сім'ї (один із батьків з дитиною/дітьми); багатодітні сім'ї;

- за рівнем залученості до послуг ГО «Паросток»:

- сім'ї, які перебувають під тривалим соціальним супроводом;

- сім'ї, що епізодично користуються окремими послугами (консультації, заходи, гуртки).

Такий підхід дав змогу оцінити особливості соціальної адаптації сімей ВПО з різним досвідом переселення, різними ресурсами та ступенем включеності в систему соціальної підтримки.

Розглянемо докладніше розподіл сімей внутрішньо переміщених осіб за тривалістю їх перебування у статусі ВПО, оскільки цей показник суттєво впливає на характер адаптаційних труднощів і рівень потреб (рис. 2.1).

Представлена діаграма демонструє, що вибірка сімей внутрішньо переміщених осіб є достатньо збалансованою за тривалістю перебування у

статусі ВПО.

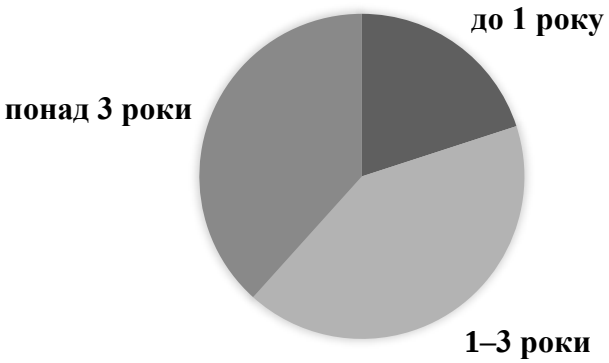

Рис. 2.1. Розподіл за тривалістю перебування у статусі ВПО

Найбільш чисельною групою є сім'ї, які проживають у приймаючій громаді від 1 до 3 років (25 респондентів), що свідчить про їхній перехідний етап адаптації: більшість базових потреб уже частково задоволені, однак значна частина труднощів зберігається. Другою за чисельністю є група сімей, які перебувають у статусі ВПО понад 3 роки (23 респонденти), тобто мають триваліший досвід інтеграції та можуть демонструвати як стабілізацію, так і накопичення хронічних проблем. Найменшою є група, яка проживає в громаді менше року (12 респондентів), що характерно для початкової фази адаптації, коли потреби сімей є найбільш інтенсивними та багатовимірними. Така структура вибірки дозволяє проаналізувати особливості адаптації на різних етапах переселення та порівняти специфіку потреб у коротко-, середньо- та довготривалій перспективі.

Далі проілюструємо розподіл сімей за їх структурним типом, що дозволяє врахувати особливості складу домогосподарств ВПО та пов'язані з ним потреби й рівні соціальної вразливості (рис. 2.2).

Діаграма показує, що найбільшу частку вибірки становлять повні сім'ї з двома батьками та дітьми, що є типовою моделлю сімей внутрішньо переміщених осіб і свідчить про їхню відносну соціальну стабільність попри вимушене переселення.

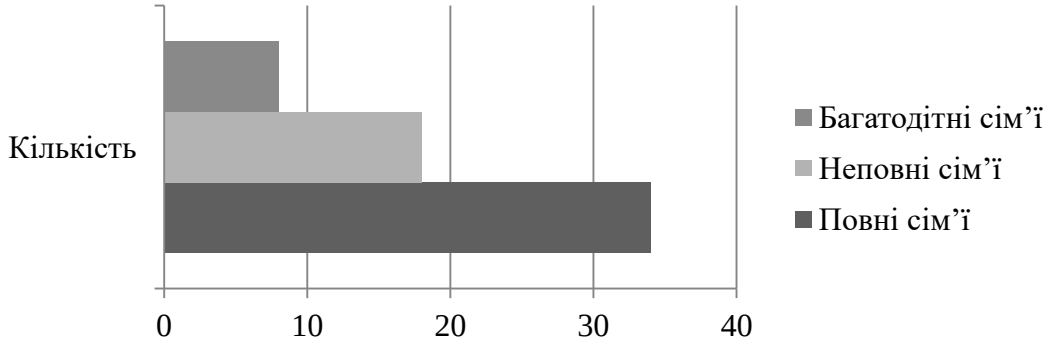

Рис. 2.2. Розподіл за типом сім'ї

Неповні сім’ї – друга за чисельністю група – демонструють вищу соціальну вразливість, оскільки один із батьків одночасно несе відповідальність за фінансове утримання та емоційну підтримку дітей. Багатодітні сім’ї представлені найменшою часткою, однак саме вони зазвичай мають найбільші потреби у матеріальній, житловій, освітній та соціально-психологічній підтримці. Такий розподіл дозволяє виявити визначити пріоритетні напрями роботи соціальних служб із різними категоріями сімей ВПО.

Зобразимо рівень залученості сімей ВПО до послуг ГО «Паросток»,що подано з метою визначення інтенсивності їх взаємодії з організацією та оцінки потреб у соціальній підтримці (рис. 2.3).

Представлена діаграма відображає рівень залученості сімей внутрішньо переміщених осіб до послуг ГО «Паросток», що дозволяє оцінити інтенсивність їхньої взаємодії з організацією та характер потреб у соціальній підтримці.

Згідно з отриманими даними, 26 сімей перебувають під тривалим соціальним супроводом, що становить значну частку вибірки та свідчить про наявність комплексних і довготривалих потреб, які потребують системного втручання та регулярної фахової підтримки. Натомість 34 сім’ї звертаються до організації епізодично, переважно за окремими видами послуг чи консультацій, що відображає менш інтенсивний характер взаємодії, але все ж засвідчує актуальність потреб у соціальній, інформаційній чи психологічній допомозі.

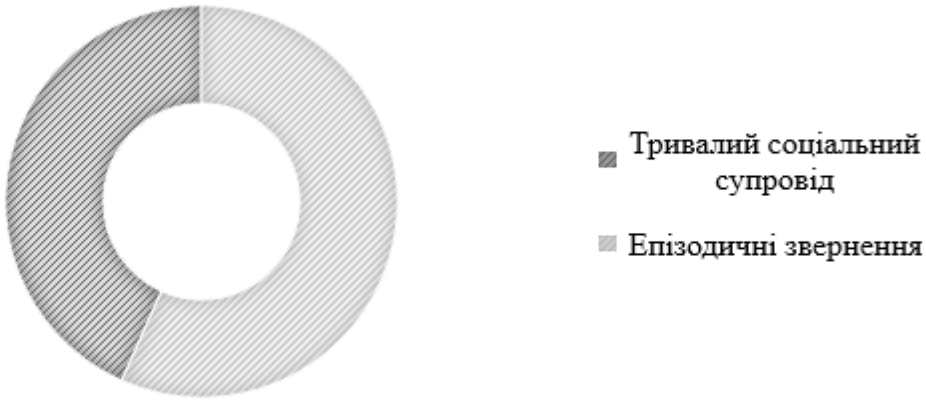

Рис. 2.3. Рівень залученості до послуг ГО «Паросток»

Такий розподіл демонструє, що ГО «Паросток» виконує як функцію постійного супроводу вразливих домогосподарств, так і роль центру швидкого реагування на запити сімей, які стикаються з періодичними труднощами.

Формування вибірки здійснювалося за методом цільового (цілеспрямованого) відбору, що дозволило охопити найбільш інформативні категорії сімей: з різними життєвими обставинами, рівнем матеріального забезпечення, адаптаційними труднощами та ресурсами. Соціальні працівники та фахівці ГО «Паросток» попередньо інформували клієнтів про дослідження, його мету та умови участі, після чого з кожною сім’єю узгоджувався формат участі (очно, онлайн, комбіновано).

Процедура збору даних включала кілька етапів:

1. Підготовчий етап:

- погодження проведення дослідження з адміністрацією ГО «Паросток»;
- розробка та адаптація інструментарію;
- підготовка інформаційних листів та форм інформованої згоди;
- визначення часових рамок збору даних.

2. Основний етап:

- індивідуальне анкетування батьків за допомогою Шкали сімейної адаптованості та згуртованості FACES-III та Шкали соціальної підтримки MSPSS;
- заповнення авторського анкетування сімей ВПО, спрямованого на оцінку

житлово-побутових умов, специфіки адаптації, використання соціальних послуг та суб’єктивної задоволеності життям;

- проведення напівструктурованих інтерв’ю з батьками (за вибіркою 10 сімей з різним досвідом переселення);

- проведення експертних інтерв’ю з працівниками ГО «Паросток», які безпосередньо працюють із сім’ями ВПО.

3. Заключний етап:

- систематизація та кодування даних;

- статистичний аналіз результатів анкетування (описова статистика, порівняльний аналіз за підгрупами, кореляційний аналіз зв’язків між сімейною згуртованістю, соціальною підтримкою та показниками адаптації);

- якісний аналіз даних інтерв’ю (виокремлення тематичних блоків, типових сюжетів, ресурсів і бар’єрів адаптації);

- інтерпретація результатів у контексті завдань дослідження та практики соціальної роботи.

Етичні засади дослідження передбачали:

- добровільність участі сімей та право відмови на будь-якому етапі;

- анонімність та конфіденційність результатів (дані використовуються лише в узагальненому вигляді, без ідентифікації конкретних сімей);

- чутливе ставлення до травматичного досвіду ВПО, уникнення деталізації травматичних подій без необхідності;

- за потреби – перенаправлення учасників до фахівців організації для отримання додаткової психологічної чи соціальної підтримки.

Отже, організація емпіричного дослідження забезпечила умови для комплексного вивчення соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, поєднала кількісні та якісні методи, а також дозволила врахувати як внутрішні ресурси сім’ї, так і зовнішні чинники підтримки в приймаючій громаді.

2.2. Аналіз рівня соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в приймаючій громаді

Для досягнення мети дослідження та реалізації його завдань було використано комплекс взаємодоповнювальних методик, які дозволяють оцінити сімейну систему, рівень соціальної підтримки, специфіку адаптації та досвід взаємодії із соціальними службами.

Почнемо дослідження зі шкали сімейної адаптованості та згуртованості FACES-III (Додаток А). Шкала FACES-III (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales) призначена для оцінки двох ключових параметрів функціонування сім'ї:

- сімейна згуртованість – емоційна близькість, відчуття єдності, підтримки, рівень взаємної залученості членів сім'ї;

- сімейна адаптивність (гнучкість) – здатність сім'ї змінювати структуру ролей, правила, лідерство та стратегії взаємодії у відповідь на зовнішні та внутрішні зміни.

Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-III) є одним з найбільш відомих стандартизованих опитувальників, призначених для оцінки сімейної структури. Авторами даного опитувальника є Д.Х. Олсон, Дж. Портнер та І. Лаві.

У основу методики покладено «циркулярну модель» Д. Х. Олсона, яка описує функціонування сім'ї через три ключові параметри: згуртованість, адаптивність та комунікацію. FACES-III є третьою модифікацією шкал FACES і призначений для оцінювання двох головних структурних характеристик сім'ї, що графічно відображаються у зазначеній моделі: рівня сімейної згуртованості та рівня сімейної адаптації.

Сімейна згуртованість визначається як ступінь емоційної близькості між членами родини: високі значення вказують на їхню взаємозалежність, натомість низькі – на автономність і дистанційованість. Для її оцінювання використовують такі показники, як емоційний зв'язок, сімейні межі, процес ухвалення рішень, проведення часу разом, коло друзів, інтереси й дозвілля.

Сімейна адаптація характеризує здатність родини змінюватися і перебудовувати свою поведінку під впливом стресових ситуацій. Діагностика цього параметра ґрунтується на таких індикаторах, як лідерство, контроль, дисципліна, сімейні правила та розподіл ролей.

Структура опитувальника побудована таким чином, щоб виявити, як члени сім'ї сприймають її теперішній стан і яким вони хотіли б його бачити. Різниця між «реальною» та «ідеальною» моделями сім'ї відображає ступінь задоволеності її функціонуванням: що більшою є ця розбіжність, то вищий рівень незадоволення. Ідеальна модель, у свою чергу, дозволяє оцінити очікуваний напрямок змін та ті аспекти сімейної взаємодії, які, на погляд респондентів, потребують удосконалення.

Методика містить 20 тверджень, кожне з яких респондент оцінює двічі, використовуючи п'ятибальну шкалу частотності: 1 – майже ніколи, 2 – рідко, 3 – іноді, 4 – часто, 5 – майже завжди.

1. Визначення типу сімейної структури. Для обчислення показників підсумовуються бали за непарними та парними пунктами опитувальника. Сума непарних тверджень відображає рівень сімейної згуртованості, а сума парних – рівень адаптації сімейної системи. Отримані значення співвідносяться з нормативними показниками, стандартизованими на різних вибірках, що дозволяє визначити тип структури сім'ї за двома ключовими параметрами: згуртованістю та адаптивністю.

2. Визначення рівня задоволеності сімейним життям. Різниця між оцінками «ідеальної» та «реальної» сім'ї за обома шкалами (згуртованість і адаптація) інтерпретується як показник сімейної задоволеності. Окремі емпіричні норми для кількісної оцінки цього розриву наразі відсутні, однак чим більшою є різниця, тим нижчим є рівень задоволеності сімейним життям.

Розрахунок здійснюється для кожного респондента окремо за двома шкалами, після чого можна вивести узагальнену оцінку, додаючи значення розбіжностей. Обернена залежність цих сумарних показників дозволяє судити про ступінь задоволеності сімейним функціонуванням у цілому.

Отже, розглянемо конкретні показники проведеної методики. Зіставимо дані аналізу показників сімейної згуртованості у реальній сім'ї (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Середні значення підшкал FACES-III у реальній (A) та ідеальній (B) сім'ї за типами сіме ВПО

Підшкала	Варіант	Повні	Неповні	Багатодітні
Емоційний зв'язок	A	4,30	3,39	3,92
	B	4,57	3,98	4,54
Сімейні кордони	A	3,65	3,08	3,19
	B	4,07	3,58	3,94
Прийняття рішень	A	3,76	3,17	3,75
	B	4,26	3,55	4,88
Час	A	3,94	3,06	3,38
	B	4,47	3,78	3,88
Друзі	A	3,74	3,44	3,13
	B	4,18	4,06	3,75
Інтереси та відпочинок	A	3,79	3,31	4,13
	B	4,26	3,83	4,38
Лідерство	A	3,72	2,97	4,00
	B	3,91	3,44	4,31
Контроль	A	3,81	3,05	3,25
	B	4,34	3,50	3,69
Дисципліна	A	3,62	3,17	3,56
	B	4,13	3,56	3,56
Ролі	A	3,85	3,48	4,13
	B	4,40	4,02	4,42
Правила	A	3,62	3,00	3,25
	B	4,21	3,28	3,88

Як видно з табл. 2.1, найвищий рівень емоційного зв'язку, близькості та взаємопідтримки зафіксовано у повних сім'ях (середні значення коливаються в межах 3,8–4,3 бала). Вони характеризуються значною інтегрованістю, частішим спільним дозвіллям та помірно гнучкою системою кордонів (рис. 2.4).

У неповних сім'ях показники згуртованості помітно нижчі (3,0–3,4 бала), що свідчить про меншу емоційну включеність та слабший баланс лідерства. Це може бути пов'язано з підвищеним навантаженням на одного з батьків та дефіцитом ресурсів соціальної підтримки (рис. 2.4).

Багатодітні сім'ї демонструють високі значення за підшкалами «Інтереси та відпочинок», «Ролі» та «Лідерство», що вказує на розвинуту внутрішню систему взаємодії, чіткий розподіл обов'язків і значний потенціал внутрішніх

ресурсів.

Рис. 2.4. Профіль середніх значень підшкал FACES-III у реальній сім'ї (варіант А)

На радар-діаграмі зображено середні значення 11 підшкал сімейної згуртованості та адаптації, отримані у трьох групах сімей ВПО. Як видно з рисунка, повні сім'ї демонструють найвищі показники за більшістю параметрів, що свідчить про високий рівень емоційної інтегрованості та структурної стабільності. Неповні сім'ї характеризуються нижчими значеннями практично у всіх вимірах, особливо за показниками лідерства, емоційного зв'язку та часу. Багатодітні сім'ї мають виражені «піки» за параметрами ролей, інтересів та лідерства, що вказує на наявність чіткої внутрішньої організації та високого потенціалу сімейних ресурсів.

Аналіз показників сімейної адаптації у реальній сім'ї. Параметри адаптації – контроль, правила, дисципліна та ролі – також стабільно вищі у повних сім'ях (3,6–3,8 бала), тоді як неповні родини показують нижчу впорядкованість та чіткість функціональних ролей (близько 3,0 бала).

Багатодітні сім'ї мають найвищі значення за підшкалою «Ролі» (4,13 бала), що відповідає закономірності багатодітних родин – чітка ієрархія та розподіл обов'язків виступають ключовою умовою стабільності в умовах підвищених побутових навантажень.

В усіх трьох групах спостерігається тенденція до зростання показників у варіанті Б (ідеальна сім’я), зокрема щодо емоційного зв’язку, часу, ролей та правил. Це свідчить про виражену потребу сімей у більшій підтримці, структурованості та залученості, ніж вони мають у реальному житті.

Найбільший «розрив» між реальною та ідеальною моделлю сім’ї характерний для неповних сімей, що узгоджується з даними соціальних досліджень про підвищену вразливість одиноких батьків у ситуаціях кризи (рис. 2.5).

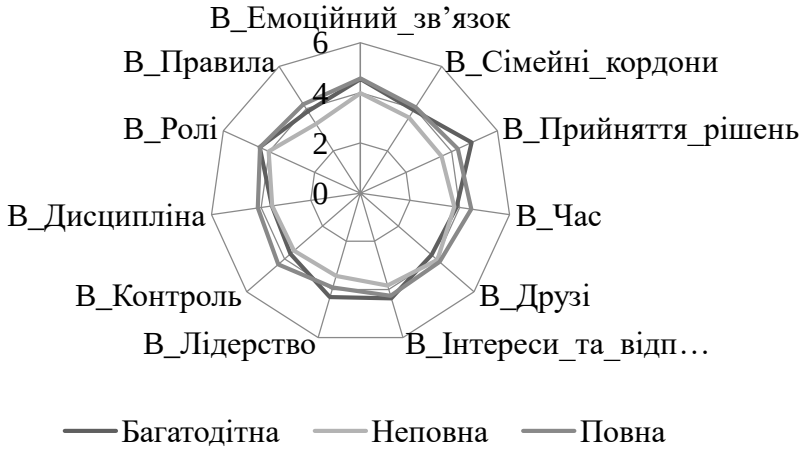

Рис. 2.5. Профіль середніх значень підшкал FACES-III в ідеальній сім’ї (варіант Б)

Результати показують, що всі типи сімей демонструють підвищення очікуваних (ідеальних) значень порівняно з реальними, що відображає прагнення до більшої емоційної близькості, стабільніших ролей та гнучкої, але впорядкованої системи правил. Найбільший розрив між реальним та бажаним профілем спостерігається у неповних сімей, що вказує на високий рівень потреби у соціальній, психологічній та ресурсній підтримці. Повні сім’ї прагнуть до посилення взаємної підтримки та структурованості, а багатодітні – до зменшення навантаження та більшої рівномірності розподілу ролей.

Порівняльний аналіз (рис. 2.4 та 2.5) дозволяє виокремити такі закономірності:

- Повні сім’ї – найбільш ресурсні, характеризуються високою згуртованістю, збалансованим лідерством та стабільною системою ролей.

- Неповні сім’ї – група ризику, що потребує додаткової психологічної та соціальної підтримки через нижчий рівень сімейної стабільності.

- Багатодітні сім’ї – демонструють сильну внутрішню структуру, особливо в частині ролей та спільних інтересів, що компенсує окремі труднощі в організаційній гнучкості.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що структура сім’ї має суттєвий вплив на рівень сімейної адаптивності та згуртованості, особливо в умовах вимушеного переселення та високого стресового навантаження.

Наступним кроком є дослідження за методикою MSPSS (Multidimensional Scale of Perceived Social Support), що застосована для оцінки суб’єктивно сприйнятої соціальної підтримки, яку отримує респондент із різних джерел (Додаток Б). Шкала включає 12 тверджень, що об’єднані в три підшкали:

1. Підтримка з боку сім’ї (родичів, близьких членів домашнього господарства);

2. Підтримка з боку друзів;

3. Підтримка з боку значущої особи (партнер, фахівці, важливі для респондента люди, у т. ч. працівники соціальних служб, активісти громадських організацій).

Здійснено обробку даних за методикою MSPSS, що дає можливість оцінити рівень суб’єктивно сприйнятої соціальної підтримки з боку сім’ї, друзів та значущої особи. У таблиці 2.2 представимо середні значення трьох підшкал та загального показника соціальної підтримки в розрізі повних, неповних та багатодітних сімей ВПО.

Як видно з таблиці, повні сім’ї демонструють найвищі показники за більшістю вимірів суб’єктивно сприйнятої підтримки. Середній рівень підтримки з боку сім’ї у повних сім’ях становить близько 19,9 бала (з максимуму 24), що відповідає високому рівню. Аналогічно, високими є показники підтримки значущої особи (середній бал – 19,1), тоді як підтримка друзів дещо

нижча, але також перебуває в зоні високих значень (≈ 17,9 бала). Загальний індекс соціальної підтримки в повних сім’ях сягає в середньому 56,9 бала, що свідчить про добре розвинену систему міжособистісних зв’язків і наявність декількох стабільних джерел підтримки.

Таблиця 2.2

Середні значення суб’єктивно сприйнятої соціальної підтримки (MSPSS) за типами сімей ВПО (n = 60)

Тип сім’ї	**Підтримка сім’ї (0–24)**	**Підтримка друзів (0–24)**	**Підтримка значущої особи (0–24)**	**Загальна підтримка (0–72)**
Повні	19,9	17,9	19,1	56,9
Неповні	15,9	17,0	16,9	49,8
Багатодітні	20,9	16,7	18,3	55,9

У неповних сім’ях, порівняно з повними, спостерігається тенденція до зниження показників за всіма підшкалами. Зокрема, середній рівень сімейної підтримки становить 15,9 бала, що відповідає верхній межі середнього рівня. Показники підтримки друзів (≈ 17,0 бала) та значущої особи (≈ 16,9 бала) також дещо нижчі за дані повних сімей, хоча залишаються на відносно сприятливому рівні. Загальний індекс підтримки у неповних сім’ях – близько 49,8 бала, що вказує на помірно високий, але менш стабільний рівень соціальної опори. Це може бути пов’язано як із підвищеним навантаженням на одного з батьків, так і з обмеженими ресурсами часу та енергії для формування й підтримання соціальних контактів.

Багатодітні сім’ї демонструють специфічний профіль: середні значення сімейної підтримки у них навіть вищі, ніж у повних сім’ях (≈ 20,9 бала), що свідчить про дуже виражене переживання згуртованості, взаємної допомоги та емоційної включеності в сімейні стосунки. Показники підтримки значущої особи (≈ 18,3 бала) також належать до високого рівня. Водночас рівень підтримки друзів дещо нижчий (≈ 16,7 бала), що може відображати обмежені можливості для позасімейної активності через велику кількість сімейних обов’язків.

Загальний індекс підтримки у багатодітних сім’ях становить близько 55,9 бала, що є лише трохи нижчим за показники повних сімей і свідчить про значний потенціал внутрішніх ресурсів.

Графічне відображення групових відмінностей подано на рис. 2.6, де продемонстровано середні значення трьох підшкал та загального показника соціальної підтримки в повних, неповних та багатодітних сім’ях.

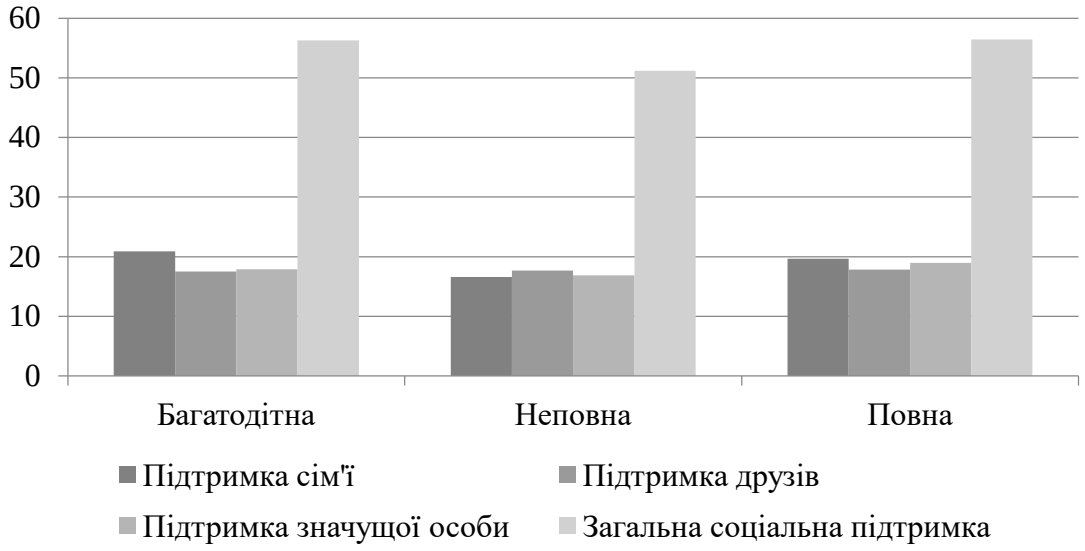

Рис. 2.6. Середні бали соціальної підтримки за типом сім’ї

З рисунка 2.6 наочно видно, що найвищі значення сімейної підтримки та підтримки значущої особи характерні для багатодітних і повних сімей, що свідчить про їхню більш розвинену систему внутрішніх ресурсів та емоційної згуртованості. Неповні сім’ї демонструють дещо нижчі показники за всіма підшкалами, хоча рівень підтримки друзів у них залишається відносно стабільним і наближеним до інших груп. Загальний індекс соціальної підтримки також є найвищим у повних та багатодітних родинах, що підкреслює їхню кращу соціальну забезпеченість та ширшу мережу підтримувальних зв’язків.

Більш детальний характер міжгрупових відмінностей відобразимо на радар-діаграмі (рис. 2.7).

Повні сім’ї мають збалансований «круглий» профіль із високими значеннями по всіх трьох джерелах підтримки. Для багатодітних сімей

характерний виражений «пік» за показником сімейної підтримки, тоді як підтримка друзів дещо нижча.

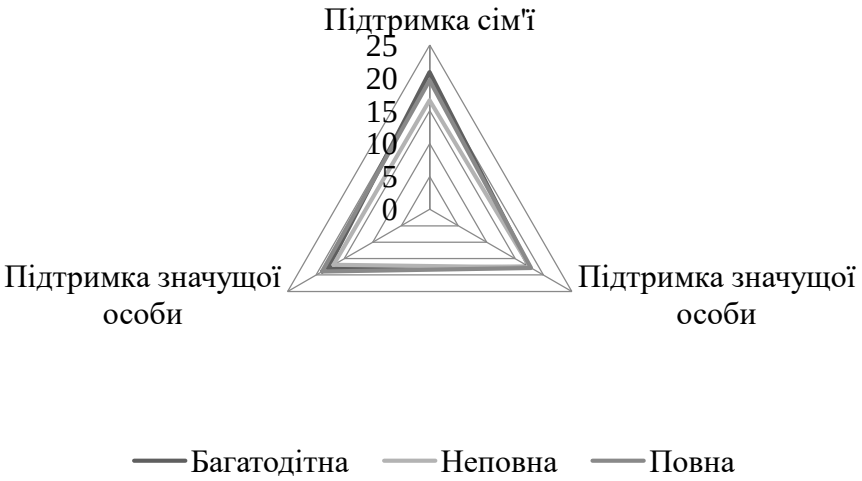

Рис. 2.7. Профіль суб’єктивно сприйнятої соціальної підтримки

Неповні сім’ї демонструють більш «стиснутий» профіль: усі компоненти соціальної підтримки нижчі, а розрив між сімейною та дружньою підтримкою менший, ніж у двох інших групах.

Крім аналізу середніх значень, було проведено розподіл респондентів за рівнями загальної соціальної підтримки (низький, середній, високий). Відповідні дані представимо у таблиці 2.3 (формується на основі аркуша «Рівні_загальної_підтримки»).

Таблиця 2.3

Розподіл рівнів загальної соціальної підтримки (MSPSS)
за типами сімей ВПО, %

Тип сім’ї	**Низький рівень (%)**	**Середній рівень (%)**	**Високий рівень (%)**
Повні	0,0	23,5	76,5
Неповні	0,0	55,6	44,4
Багатодітні	0,0	12,5	87,5

Узагальнено можна зазначити, що більшість респондентів у повних та багатодітних сім’ях належать до групи з високим рівнем загальної підтримки,

тоді як у неповних сім'ях частка осіб із середнім рівнем підтримки є відносно більшою. Це підтверджує припущення про те, що саме неповні сім'ї є більш вразливими в контексті соціальної опори та потребують посиленої уваги з боку системи соціальної роботи.

У цілому результати за шкалою MSPSS свідчать про те, що структура сім'ї суттєво впливає на те, як суб'єктивно сприймається соціальна підтримка. Повні та багатодітні сім'ї ВПО мають достатній потенціал внутрішніх ресурсів, тоді як неповні родини потребують цілеспрямованих заходів з боку соціальних служб, спрямованих на розширення мережі зовнішньої підтримки.

2.3. Результати авторського емпіричного дослідження соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми

З метою всебічного вивчення соціально-демографічних характеристик, житлово-побутових умов, рівня соціальної адаптації, психоемоційного стану та досвіду взаємодії з соціальними службами було використано авторську анкету, розроблену спеціально для сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з дітьми (Додаток В).

Анкета охоплює сім змістових блоків, що дозволяють визначити ключові ресурси та проблемні зони сімей, які перебувають у ситуації вимушеного переселення. Загальна кількість респондентів становила n = 60, серед яких представлені повні, неповні та розширені сім'ї, що дало змогу провести міжгруповий аналіз.

У структурі вибірки переважають респонденти віком від 26 до 45 років, що відповідає активному трудовому та батьківському періоду життя (табл. 2.4).

Більшість учасників анкетування – жінки, що узгоджується з емпіричними даними щодо соціальної активності та включеності матерів у питання сімейного благополуччя. Структура сімей розподілилася таким чином: повні сім'ї – 45 %, неповні – 35 %, багатодітні – 20 %.

Таблиця 2.4

Розподіл респондентів за основними соціально-демографічними характеристиками

Показник	Категорія	%
Вік	26–35 років	38,3
	36–45 років	31,7
Стать	Жінки	68,3
Структура сім'ї	Повні	45,0
	Неповні	35,0
	Багатодітні	20,0

Для характеристики соціально-демографічного складу вибірки доцільно проаналізувати вікову структуру респондентів. З цією метою на рисунку 1.8 подано розподіл опитаних військовослужбовців за віковими групами.

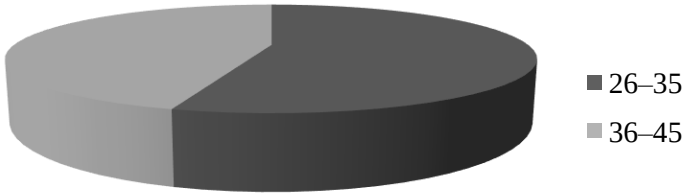

Рис. 2.8. Розподіл респондентів за віком

Рисунок 2.8 відображає розподіл респондентів за віковими групами, що дозволяє окреслити загальний демографічний портрет вибірки сімей ВПО. Переважають учасники віком 26–35 років (38,3 %), які належать до найбільш активної соціально-трудової категорії та зазвичай виконують ключові батьківські функції у сім'ї. Другу за чисельністю групу становлять респонденти віком 36–45 років (31,7 %), що також свідчить про участь у дослідженні осіб із сформованим соціальним досвідом та високим рівнем відповідальності за добробут родини. Такий віковий профіль вибірки є типовим для сімей із дітьми, які перебувають у ситуації вимушеного переселення.

Для наочного представлення житлово-побутових умов сімей ВПО та виявлення домінуючих типів житла у вибірці побудовано діаграму, подану на рис. 2.9.

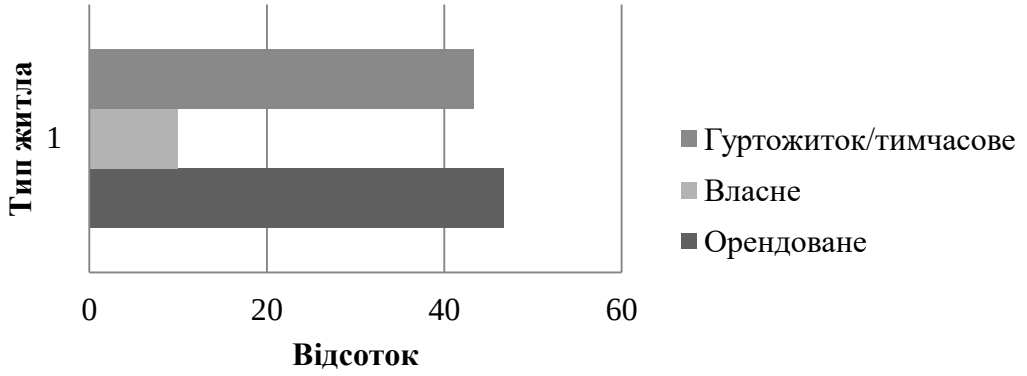

Рис. 2.9. Типи житлових умов сімей ВПО

Умови проживання демонструють значну варіативність. Переважають респонденти, які проживають у орендованому житлі (46,7 %), тоді як у власному житлі перебувають лише окремі сім'ї. Значна частина респондентів проживає у гуртожитках або тимчасових помешканнях, що вказує на обмеженість житлової стабільності. Оцінка умов проживання за п'ятибальною шкалою показала, що середнє значення становить 3,1 бала, що відповідає середньому або нижче середнього рівню задоволеності. При цьому неповні сім'ї частіше обирали оцінки 1–2, тоді як повні сім'ї – 3–4.

Для узагальнення отриманих даних щодо включення сімей ВПО в життя громади та оцінки ступеня їхнього пристосування до нових умов було проаналізовано рівні соціальної адаптації респондентів. З цією метою на рис. 2.10 подано розподіл відповідей, що дозволяє візуально простежити частку повної, часткової та низької адаптації серед опитаних сімей.

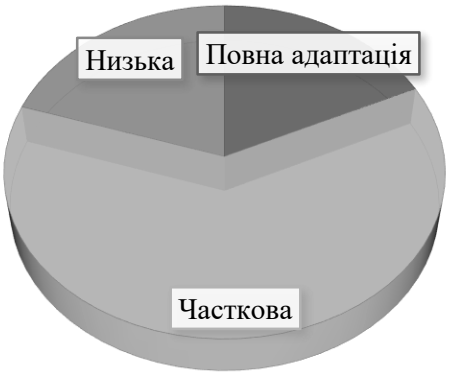

Рис. 2.10. Рівні соціальної адаптації ВПО

Рівень соціальної адаптації та інтеграції в громаду. Результати засвідчують, що більшість сімей перебувають на етапі часткової або поступової адаптації. Повною адаптацією охарактеризували свою ситуацію лише 18% респондентів, при цьому серед неповних сімей цей показник був вдвічі нижчим.

Для оцінки соціально-економічної стабільності сімей ВПО було проаналізовано показники їхньої зайнятості та самооцінки матеріального становища (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл респондентів за зайнятістю та матеріальним становищем

Показник	**Категорія**	**%**
Зайнятість	Повний робочий день	42,0
	Неповний робочий день	18,3
	Безробітні / тимчасові	20,0
Матеріальний стан	1–2 бали	33,3
	3 бали	41,7
	4–5 балів	25,0

Дані таблиці 2.5 свідчать, що майже половина респондентів (42 %) працюють на повний робочий день, що забезпечує їм відносну економічну стабільність. Водночас 18,3 % зайняті неповний робочий день, а 20 % перебувають у статусі безробітних або мають тимчасову зайнятість, що підвищує ризики соціально-економічної вразливості. Самооцінка матеріального стану демонструє переважання середнього рівня забезпеченості: 41,7 % оцінили свій стан на 3 бали, тоді як третина респондентів (33,3 %) повідомила про низький рівень добробуту (1–2 бали). Лише 25 % сімей відносять себе до відносно забезпечених, що вказує на значні фінансові труднощі більшості сімей ВПО та потребу в додаткових механізмах соціальної підтримки.

Для поглибленого розуміння психоемоційного стану сімей ВПО було проаналізовано частоту переживання тривожних і виснажливих станів серед респондентів. З цією метою на рис. 2.11 представлено розподіл відповідей, що дозволяє візуально оцінити рівень емоційного напруження у вибірці.

Зображена діаграма ілюструє частоту переживання тривоги серед респондентів, що дозволяє оцінити загальний рівень психоемоційної напруги у

вибірці сімей ВПО. Згідно з отриманими даними, найбільша частка опитаних (48%) зазначає, що відчуває тривогу «іноді», що може свідчити про періодичний вплив стресових чинників, пов’язаних із процесом вимушеного переселення.

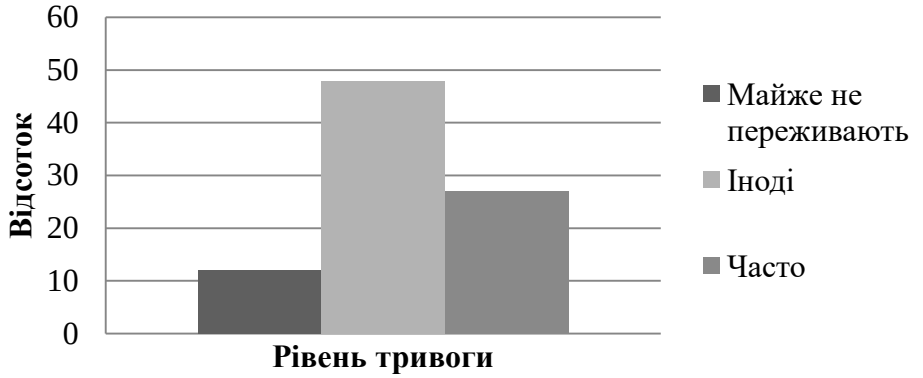

Рис. 2.11. Частота переживання тривоги серед респондентів

Досить значною є також група респондентів (27%), які переживають тривожні стани «досить часто», що вказує на потребу в додаткових ресурсах психологічної підтримки. Лише 12% учасників майже не стикаються з тривожністю, що підтверджує загальну тенденцію до підвищеного емоційного напруження серед сімей ВПО.

Взаємодія із соціальними службами та громадськими організаціями є важливим показником ефективності підтримки сімей ВПО, тому результати опитування потребують подальшого детального аналізу (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Досвід отримання соціальних послуг та рівень задоволеності

Показник	Категорія	%
Частота звернень	Регулярно	25,0
	Кілька разів	38,3
	Не зверталися	28,3
Задоволеність	Скоріше задоволені	40,0
	Повністю задоволені	15,0
	Не задоволені	21,7

Дані, наведені в таблиці, свідчать про неоднорідність досвіду взаємодії сімей ВПО із соціальними службами та організаціями. Лише чверть респондентів (25%) звертаються по допомогу регулярно, тоді як найбільша частка опитаних (38,3%) робила це лише кілька разів, що може вказувати на епізодичну потребу або недостатній рівень поінформованості про доступні послуги. Водночас 28,3% сімей не зверталися взагалі, що може бути пов’язано як із бар’єрами доступності, так і з недовірою до системи підтримки. Показники задоволеності послугами також демонструють змішаний характер: 40% респондентів зазначили, що скоріше задоволені отриманою допомогою, 15% повністю задоволені, тоді як 21,7% висловили незадоволення. Це свідчить про необхідність підвищення якості, ефективності та адресності наданих соціальних послуг.

Для виявлення специфічних відмінностей у житлових, адаптаційних і психоемоційних показниках між різними типами сімей ВПО було здійснено порівняльний аналіз ключових індикаторів (рис. 2.12).

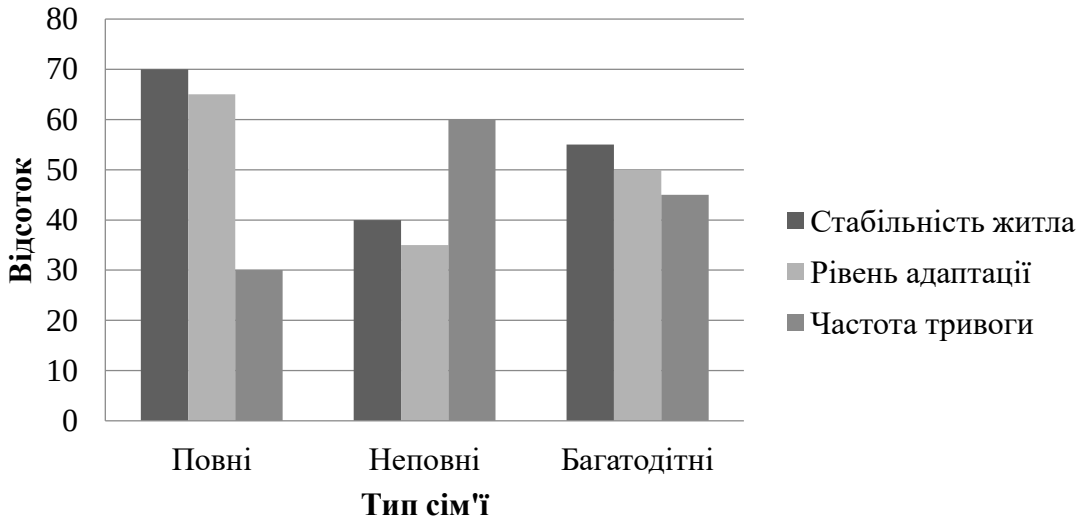

Рис. 2.12. Порівняння загальних індикаторів адаптації за типами сімей

Рисунок 2.12 ілюструє порівняння ключових індикаторів адаптації між повними, неповними та багатодітними сім’ями ВПО, що дозволяє виявити структурні відмінності у їхніх ресурсах та потребах. Найвищий рівень житлової

стабільності спостерігається у повних сімей (70%), тоді як неповні сім'ї демонструють найнижчий показник (40%), що вказує на їхню підвищену вразливість у сфері житлового забезпечення. Аналогічна тенденція простежується і в рівні соціальної адаптації: повні сім'ї мають найвищі показники (65%), тоді як неповні суттєво відстають (35%). Частота переживання тривоги, навпаки, є найвищою серед неповних сімей (60%) і найнижчою у повних (30%), що підкреслює значення сімейної підтримки для емоційного благополуччя. Багатодітні сім'ї займають проміжне положення за всіма показниками, поєднуючи як певні ресурси, так і додаткові навантаження, характерні для їхнього типу.

Аналіз результатів авторського анкетування сімей внутрішньо переміщених осіб дав змогу визначити низку ключових закономірностей. Соціально-демографічний профіль респондентів характеризується переважанням батьків середнього віку та значною часткою неповних сімей, що обумовлює підвищену соціальну вразливість. Житлово-побутові умови більшості сімей можна охарактеризувати як нестабільні або тимчасові, що негативно впливає на емоційний стан і рівень адаптації. Економічна ситуація є помірно напруженою, значна частина сімей залежить від соціальних виплат або нестабільних джерел доходу. Показники соціальної адаптації свідчать про поступове включення у життя громади, але певна частина респондентів продовжує відчувати труднощі з інтеграцією. Психоемоційний стан батьків і дітей потребує уваги: тривожність, виснаження та зміни поведінки дітей є поширеними проявами пережитих стресових подій.

Порівняння між типами сімей виявило, що неповні сім'ї є найбільш вразливою категорією, оскільки демонструють нижчі показники адаптації та гірші житлові умови. Повні та розширені сім'ї мають вищий ресурс підтримки, що сприяє кращому подоланню стресу переселення. Отримані дані дозволяють обґрунтувати рекомендації щодо підсилення соціальних програм, спрямованих на житлову стабілізацію, психологічну підтримку та розвиток громадських інтеграційних ініціатив для сімей ВПО.

Напівструктуроване інтерв'ю з батьками

У межах якісного етапу дослідження було проведено десять півструктурованих інтерв'ю з батьками сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми. Метою інтерв'ю було глибинне вивчення індивідуального досвіду переселення, змін у сімейному житті, адаптаційних процесів, емоційного стану членів родини, особливостей взаємодії з соціальними службами та виявлення потреб сімей на різних етапах після переміщення. Інтерв'ю мали напівформатований характер із можливістю уточнювальних запитань, що дало змогу отримати багатовимірну інформацію, яка доповнює результати анкетного опитування.

1. *Досвід вимушеного переселення: травматичний характер та адаптивні реакції.* Аналіз відповідей учасників свідчить, що обставини, за яких сім'ї були змушені залишити свої домівки, здебільшого мали різко негативний та стресогенний характер. Батьки описували переїзд як ситуацію невизначеності, поспіху, небезпеки для життя та відчуття втрати стабільності. Найбільш психологічно складними аспектами цього періоду респонденти називали: страх за дітей, невідомість щодо майбутнього, втрату житла та соціальних зв'язків, перебування в умовах постійного стресу. Більшість батьків зазначали, що процес переселення мав тривалу психологічну дію і надалі впливає на їхню поведінку, емоції та сімейні стосунки.

Досвід переселення суттєво позначився на структурі сімейної динаміки. Частина батьків повідомила, що важкі обставини згуртували членів родини, посилили почуття підтримки та взаєморозуміння. Водночас у декількох сімей спостерігалося зростання напруги, конфліктність і зниження емоційної стійкості через втому та перевантаження.

2. *Зміни у сімейному житті: емоційна напруга та трансформація стосунків.* Респонденти одностайно зазначали, що після переселення характер сімейних взаємин змінився. Одна частина сімей повідомила про зближення та посилення взаємопідтримки внаслідок спільного пережиття труднощів. Інша, менш чисельна, – про зростання емоційного виснаження, конфліктів, появу

нових видів стресу, зокрема пов’язаних із житловими проблемами, пошуком роботи чи адаптацією дітей до нової школи. Серед найбільш цінних моментів батьки називали можливість проводити час разом, підтримувати один одного, відновлювати сімейні традиції. До найскладніших – невизначеність майбутнього, нестача ресурсів і хронічне психоемоційне напруження.

3. *Адаптація та емоційний стан дітей: чутливість до змін і потреба в підтримці*. Більшість батьків зазначили, що їхні діти виразно реагували на зміну місця проживання: проявляли тривожність, дратівливість, зниження мотивації до навчання або труднощі в адаптації до нових соціальних груп. Частина дітей переживала замкнутість або труднощі зі сном. Разом з тим, деякі сім’ї спостерігали достатньо швидке пристосування, особливо за умов наявності дружнього шкільного середовища, підтримки вчителів, участі у гуртках чи спортивних секціях. За оцінками батьків, найважливішими чинниками адаптації дітей є: підтримка родини, стабільність у повсякденному житті, доступ до освітніх та дозвіллєвих активностей, можливість спілкуватися з однолітками.

4. *Ресурси підтримки: родина, громада і соціальне оточення*. Батьки часто підкреслювали важливість неформальних соціальних мереж підтримки – родичів, друзів, сусідів, а також членів місцевої громади. Найбільш значущими видами допомоги називали емоційну підтримку, побутову допомогу, інформаційну підтримку (поради, контакти служб), а також матеріальну допомогу у перші місяці після переселення. Частина респондентів зазначила, що навіть мінімальна підтримка з боку оточення суттєво знижувала рівень тривоги та покращувала почуття стабільності.

5. *Досвід взаємодії із соціальними службами та громадськими організаціями*. Досвід звернень до соціальних служб виявився неоднорідним. Деякі сім’ї отримали своєчасну та корисну підтримку — консультації, гуманітарну допомогу, психологічні послуги або інформаційний супровід. Інші, навпаки, зіштовхнулися з труднощами: недостатньою поінформованістю, складними процедурами, чергами, бюрократією або відсутністю індивідуального підходу. За словами респондентів, найбільш підтримувальними були

волонтерські організації та окремі громадські ініціативи, які діяли швидше, гнучкіше і з більшим акцентом на потреби сімей.

6. *Основні труднощі та бар'єри, з якими стикаються сім'ї.* Учасники інтерв'ю виділили кілька основних груп труднощів: житлові проблеми (тимчасове або нестабільне житло, висока вартість оренди); фінансові труднощі (нестабільність доходів, недостатність соціальних виплат); емоційне виснаження батьків, перевантаження відповідальністю; адаптаційні бар'єри дітей; інформаційні бар'єри – складність пошуку актуальної інформації про доступні послуги; недовіра або невпевненість щодо ефективності соціальної допомоги.

Частина респондентів зізналася, що іноді потребували допомоги, але не зверталися через сором, страх бути осудженими або переконання, що іншим «потрібніше».

7. *Погляд у майбутнє: очікування та потреби*. Попри пережиті труднощі, більшість батьків висловлювали обережний оптимізм щодо майбутнього своєї сім'ї. Основними очікуваннями були: стабільне житло, постійна робота, психологічне відновлення дітей, повернення відчуття безпеки. Найактуальнішими потребами респонденти називали: доступ до психологічної підтримки, покращення житлових умов, розширення соціальних програм для дітей, а також налагодження доступної та дружньої системи соціальних послуг.

Отримані результати свідчать, що досвід переселення має глибокий вплив на всі сфери життя сімей ВПО – від емоційного стану до соціально-економічної стабільності. Хоча частина сімей демонструє високий рівень стійкості та здатності до адаптації, значна кількість потребує системної, послідовної й чутливої підтримки з боку держави, громади та соціальних служб. Півструктуроване інтерв'ю дозволило окреслити не лише труднощі, а й внутрішні ресурси сімей, що становить важливий аналітичний компонент для подальшого розвитку соціальних програм та проєктів підтримки ВПО.

Для систематизації отриманих даних було узагальнено ключові теми, що найчастіше порушувалися респондентами у ході півструктурованих інтерв'ю (табл. 2.7). Це дозволило виділити провідні аспекти пережитого досвіду, які

формують загальну картину адаптації сімей ВПО.

Таблиця 2.7

Ключові теми та змістові акценти півструктурованого інтерв'ю з батьками сімей ВПО

Тематичний блок	**Основні змістові акценти відповідей респондентів**
Досвід переселення	Раптовість і небезпека; втрати; невизначеність; стрес; тривоги за дітей.
Зміни у сімейному житті	Згуртованість або напруга; конфлікти; перевантаження; зміна ролей.
Адаптація дітей	Тривожність, дратівливість, труднощі у навчанні; чутливість до змін.
Соціальна підтримка	Допомога родичів, друзів, громади; важливість емоційної та практичної підтримки.
Взаємодія із соцслужбами	Варіативний досвід; бар'єри доступності; підтримувальна роль ГО та волонтерів.
Труднощі та бар'єри	Житлові, фінансові, психологічні, інформаційні бар'єри.
Погляд у майбутнє	Прагнення стабільності; потреба в якісній підтримці; надія на відновлення.

Таблиця 2.7 наочно демонструє спектр ключових тем, які найбільш часто піднімалися респондентами під час інтерв'ю. Дані свідчать, що досвід переселення має комплексний характер і включає як емоційні, так і соціально-побутові компоненти. Батьки висвітлювали не лише труднощі, а й ресурси, на які могли опиратися у складний період, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про процес адаптації. Представлені тематичні блоки створюють основу для подальшого якісного аналізу та поглиблення розуміння потреб сімей ВПО.

Окремим напрямом аналізу стало дослідження емоційних та поведінкових реакцій дітей на пережитий досвід вимушеного переселення (табл. 2.8).

У таблиці 2.8 представлено найпоширеніші емоційні та поведінкові реакції дітей, які озвучували батьки під час інтерв'ю. Результати свідчать, що діти є надзвичайно чутливими до змін зовнішнього середовища, а їхній стан нерідко відображає загальне емоційне напруження в сім'ї. Найчастіше фіксувалися прояви тривожності, дратівливості та труднощів у навчанні, водночас частина дітей демонструвала швидку адаптацію за умови належної підтримки.

Це підкреслює важливість створення стабільного та підтримувального

середовища для дітей ВПО.

Таблиця 2.8

Емоційні та поведінкові реакції дітей на досвід переселення

Реакція дитини	Частота згадувань	Характеристика прояву
Тривожність	7	Періодичні або стійкі переживання тривоги, страхи.
Дратівливість	6	Підвищена емоційна сенситивність, швидкі перепади настрою.
Труднощі у навчанні	5	Зниження уваги, складнощі адаптації в новій школі.
Замкнутість	4	Уникання спілкування, зменшення контактів з однолітками.
Швидка адаптація за умов підтримки	6	Покращення стану за наявності підтримки школи, друзів, батьків.

Для комплексного та цілісного розуміння процесу соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб доцільно аналізувати не лише чинники, що сприяють успішній інтеграції, але й бар’єри, які ускладнюють пристосування до нового соціального середовища. Узагальнені результати аналізу відповідей респондентів, систематизовані у таблиці 2.9, дозволяють виокремити ключові ресурси та бар’єри, з якими стикаються сім’ї ВПО у процесі адаптації в приймаючих громадах, а також слугують емпіричною основою для подальшого обґрунтування напрямів соціальної роботи.

Таблиця 2.9

Ресурси та бар’єри сімей ВПО у процесі адаптації

Категорія	Опис	Приклади з відповідей
Внутрішні ресурси	Сімейна згуртованість, взаємопідтримка	«Ми стали ближчими один до одного».
Соціальна підтримка	Допомога друзів, родини, громади	«Сусіди допомогли нам у перші тижні».
Інституційна підтримка	Послуги соцслужб, ГО, волонтерів	«ГО допомогли знайти психолога».
Психоемоційні бар’єри	Виснаження, тривожність, стрес	«Іноді просто не вистачає сил».
Матеріальні бар’єри	Житло, фінанси, брак ресурсів	«Оренда була найбільшою проблемою».
Інформаційні бар’єри	Недостатність інформації про можливості допомоги	«Не знали, куди звертатися».
Соціальні бар’єри	Сором або страх звернення	«Не хотіли здаватися слабкими».

Таблиця 2.9 показує широку палітру як ресурсів, так і бар'єрів, які визначають траєкторію адаптації сімей ВПО. Ресурси можуть виступати захисними факторами, сприяючи емоційній стабільності та успішному пристосуванню, тоді як бар'єри — навпаки, ускладнювати інтеграцію та посилювати вразливість сімей. Особливо значущими є соціальна підтримка, внутрішня згуртованість родини та доступ до інституційних послуг. Водночас матеріальні труднощі, інформаційні прогалини та психологічні бар'єри часто стають серйозними перешкодами на шляху до повноцінної адаптації.

Експертні інтерв'ю з фахівцями соціальних служб

Окремий блок дослідження був присвячений експертним інтерв'ю з фахівцями, які працюють із сім'ями ВПО (соціальні працівники, психологи, координатори програм ГО «Паросток»). У межах якісної частини дослідження було проведено п'ять півструктурованих інтерв'ю з фахівцями. Фахівці, залучені до інтерв'ю, мали від 3 до 15 років професійного досвіду у сфері соціальної роботи, психологічної підтримки, координації соціальних програм. У відповідях експертів відзначалося, що робота з ВПО набрала особливої інтенсивності з 2022 року через різке збільшення кількості переселених сімей.

Метою інтерв'ю було отримання експертного бачення щодо основних потреб цієї категорії сімей, труднощів їхньої адаптації, ефективності програм підтримки та можливостей підвищення якості соціальної роботи на рівні громади.

Для систематизації експертних оцінок було узагальнено ті потреби та труднощі, які фахівці найчастіше спостерігають у своїй роботі з сім'ями ВПО (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Узагальнення потреб та труднощів сімей ВПО за результатами експертних інтерв'ю

Категорія потреб / труднощів	**Частота згадувань (умовна)**
Матеріальні потреби	10
Психологічні потреби	9
Адаптаційні труднощі	8
Освітні труднощі дітей	7
Інформаційні бар'єри	6
Фінансова нестабільність	9

Як видно з таблиці 2.10, найчастіше експерти відзначали матеріальні та фінансові труднощі сімей ВПО, що зумовлено нестабільністю житлових умов та високим рівнем витрат після переселення. Значну увагу фахівці приділяють також психологічним потребам дорослих та дітей, адже пережитий стрес суттєво впливає на функціонування сім'ї. Менш вираженими, але все ж важливими є інформаційні бар’єри та труднощі освітньої адаптації дітей. Отримані дані вказують на комплексність викликів, які потребують міжвідомчої взаємодії та багаторівневих рішень.

Для оцінки ефективності діяльності соціальних служб та громадських організацій було проаналізовано основні форми підтримки, що надаються сім’ям ВПО з дітьми (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Форми підтримки, які надають соціальні служби та громадські організації сім’ям ВПО

Форма підтримки	**Поширеність / ефективність (умовна оцінка)**
Матеріальна допомога	10
Психологічна підтримка	9
Юридичні / соціальні консультації	8
Освітні програми та гуртки	7
Гуманітарні послуги	10
Інформаційний супровід	9

Таблиця 2.11 свідчить, що найбільш вагомими формами підтримки, за оцінками фахівців, є гуманітарні послуги та матеріальна допомога, які часто виступають першою відповіддю на потреби сімей після переселення.

Психологічна підтримка також посідає значне місце, що пов’язано з високим рівнем емоційного напруження серед дорослих і дітей. Юридичні та консультаційні послуги допомагають сім’ям орієнтуватися в нових умовах громади, тоді як освітні програми сприяють інтеграції дітей. Ефективність інформаційного супроводу підкреслює важливість доступу сімей до актуальної та зрозумілої інформації про послуги та можливості.

Для узагальнення експертних оцінок щодо роботи соціальних служб та

громадських організацій було проаналізовано основні форми підтримки, які вони надають сім’ям ВПО з дітьми (рис. 2.13).

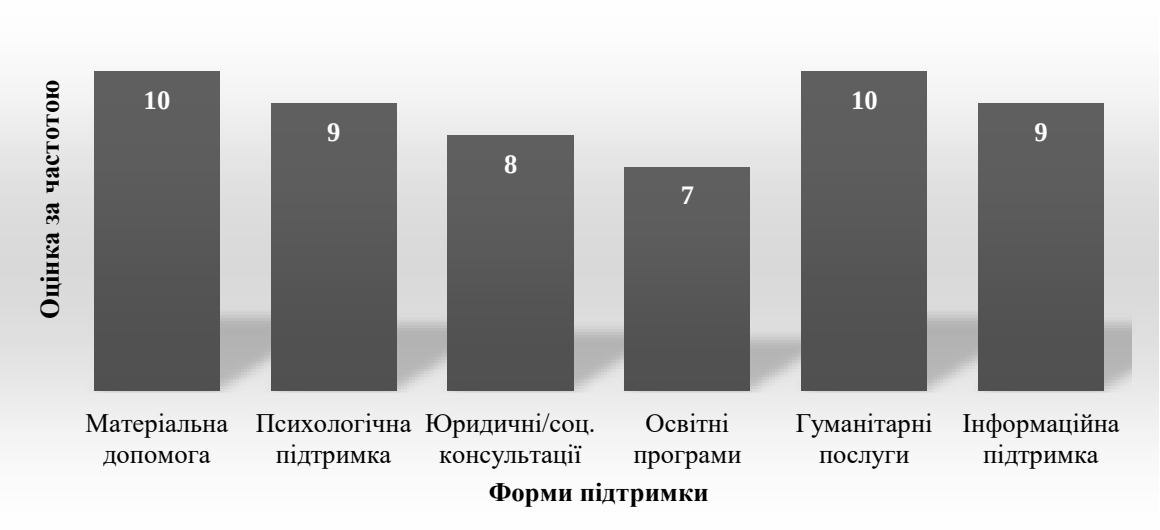

Рис. 2.13. Форми підтримки організацій

Рисунок 2.13 демонструє, що найбільш поширеними та затребуваними формами підтримки є матеріальна допомога та гуманітарні послуги, які виступають базовою відповіддю на невідкладні потреби сімей після переселення. Високу оцінку також отримала психологічна підтримка, адже значна частина сімей стикається з емоційними наслідками стресу та втрати. Юридичні та соціальні консультації займають важливе місце у допомозі сім’ям орієнтуватися в нових умовах громади, тоді як освітні програми сприяють інтеграції дітей у соціальне середовище.

Загалом рисунок відображає багатовимірність допомоги, яку надають організації, та її важливу роль у забезпеченні адаптації сімей ВПО.

Експерти визначили ряд факторів, які мають ключовий вплив на процес адаптації сімей ВПО у громаді (табл 2.12).

Таблиця 2.12 демонструє, що найсильнішим позитивним чинником адаптації є наявність стабільного житла та підтримки з боку громади, які створюють базу для відчуття безпеки та інтеграції. Натомість фінансові труднощі та психологічні бар’єри суттєво ускладнюють цей процес, посилюючи

стрес і невизначеність. Важливим інституційним викликом є недостатня координація між службами, що призводить до дублювання функцій або прогалин у наданні допомоги. Загалом експерти підкреслюють, що успішна адаптація можлива лише за умов комплексного мультидисциплінарного підходу.

Таблиця 2.12

Фактори, що сприяють або перешкоджають адаптації сімей ВПО (за експертними оцінками)

Фактор	**Рівень впливу (умовна оцінка)**
Стабільне житло	9
Підтримка громади	8
Доступ до соціальних послуг	7
Фінансові труднощі	9
Психоемоційні бар’єри	8
Недостатня координація служб	6

Аналіз експертних інтерв’ю показує, що потреби сімей ВПО є комплексними та потребують міждисциплінарної взаємодії. Експерти наголошують, що найбільш вразливими є сім’ї з низькими доходами, неповні сім’ї та сім’ї з дітьми, які пережили психологічні травми. Найбільш ефективними вважаються програми, що поєднують матеріальну, інформаційну та психологічну підтримку. Разом із тим, система соціальної роботи потребує подальшої модернізації, зокрема в частині координації служб, доступності послуг і розвитку локальних ініціатив для дітей та батьків.

Таким чином, емпіричне дослідження соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми побудоване як комплексне, змішане (кількісно-якісне) дослідження. Використання FACES-III, MSPSS, авторського анкетування, а також інтерв’ю з батьками та фахівцями дало змогу цілісно описати: внутрішні ресурси сімейної системи (згуртованість, гнучкість); рівень соціальної підтримки з різних джерел; реальні умови життя та специфіку адаптації; досвід взаємодії з соціальними службами; запити, потреби та бар’єри, які потребують врахування у подальшій соціальній роботі.

Висновки до 2 розділу

У розділі 2 здійснено комплексне емпіричне дослідження соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з дітьми в умовах приймаючої громади на базі ГО «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді “Паросток”». Організаційно-методичні засади дослідження спиралися на принципи комплексності, системності, валідності та етичності, що забезпечило наукову обґрунтованість зібраних даних і можливість їх інтерпретації в площині практичних завдань соціальної роботи. Вибірка включала 60 сімей ВПО з дітьми (n = 60) і була диференційована за тривалістю перебування у статусі ВПО (до 1 року; 1–3 роки; понад 3 роки), структурою сім’ї (повні, неповні, багатодітні) та рівнем залученості до послуг ГО «Паросток» (тривалий супровід / епізодичне звернення). Така конфігурація вибірки дала змогу не лише описати загальні тенденції адаптації, а й порівняти уразливість і ресурси різних типів домогосподарств у приймаючій громаді.

Кількісна частина дослідження засвідчила, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми має нерівномірний характер і залежить від поєднання внутрішньосімейних ресурсів та зовнішньої підтримки. Аналіз за шкалою FACES-III показав, що повні сім’ї в середньому мають вищий рівень сімейної згуртованості та адаптивності, ніж неповні, а також демонструють більш збалансований профіль за підшкалами емоційного зв’язку, часу, ролей та правил. Неповні сім’ї, навпаки, виявили нижчі показники майже за всіма вимірами, зокрема за параметрами лідерства й емоційної включеності, що може бути пов’язано з концентрацією відповідальності на одному з батьків, перевантаженням та обмеженістю ресурсів. Багатодітні сім’ї продемонстрували специфічний ресурсний профіль: високі значення за підшкалами «Ролі», «Лідерство», «Інтереси та відпочинок», що відображає сформовану внутрішню організацію та практики взаємодопомоги, які виступають компенсаторним механізмом у ситуації підвищених побутових і фінансових навантажень.

Важливим результатом є наявність розриву між «реальною» та «ідеальною» моделлю сім'ї у всіх групах, однак найвиразніший розрив притаманний неповним сім'ям, що підтверджує їх підвищену потребу у соціально-психологічній підтримці, стабілізації умов життя та посиленні мережі зовнішньої допомоги.

Результати методики MSPSS доповнили висновки щодо значущості соціального оточення як чинника адаптації. Загалом у повних і багатодітних сім'ях зафіксовано вищий рівень суб'єктивно сприйнятої підтримки, передусім з боку сім'ї та значущої особи, тоді як у неповних сім'ях частіше виявлявся середній рівень загальної підтримки. Водночас показник підтримки друзів у різних типах сімей виявився відносно стабільним, що може свідчити про роль позасімейних контактів як ресурсу, який здатен частково компенсувати дефіцит внутрішньосімейної підтримки. У цілому емпіричні дані підтвердили: чим більш розгалуженою є система підтримки (родинна, дружня, інституційна), тим кращими є передумови для стабілізації сімейного функціонування та успішнішого включення у життя громади. Це є принципово важливим для практики соціальної роботи, оскільки вказує на необхідність не лише надання допомоги, а й посилення соціальних зв'язків і партнерських мереж навколо сімей ВПО.

Авторське анкетування дозволило поглибити розуміння умов життя та адаптаційних труднощів сімей ВПО з дітьми у приймаючій громаді. Узагальнені результати засвідчили, що соціально-демографічний портрет вибірки характеризується переважанням батьків працездатного віку та значною часткою неповних сімей, що створює додаткові ризики соціальної вразливості. Житлово-побутова сфера залишається однією з найбільш проблемних: переважання орендованого або тимчасового житла та середній/нижче середнього рівень задоволеності умовами проживання свідчать про нестабільність, яка прямо впливає на відчуття безпеки й емоційний стан членів родини. Економічний компонент адаптації також має напружений характер: частина сімей перебуває в умовах неповної або тимчасової зайнятості, а самооцінка матеріального

становища переважно зосереджена на середньому та низькому рівнях. Така фінансова нестабільність підсилює ризики соціального виключення та знижує здатність сімей інвестувати у довгострокову інтеграцію (освіта дітей, стабільне житло, дозвілля, відновлення соціальних зв'язків).

Окремої уваги заслуговує психоемоційний вимір адаптації. Дані анкетування та якісні інтерв'ю підтвердили поширеність тривожних станів, емоційного виснаження й підвищеного стресового навантаження у батьків, а також емоційних і поведінкових реакцій у дітей (тривожність, дратівливість, труднощі в навчанні, замкнутість). Це дає підстави розглядати психоемоційний стан як один із ключових індикаторів адаптації та як напрям пріоритетного втручання соціальних служб і громадських організацій. Водночас було зафіксовано і позитивні тенденції: частина сімей демонструє здатність до відносно швидкої адаптації за умови підтримувального освітнього середовища, включення дітей у гуртки/секції, доброзичливого ставлення з боку однолітків і дорослих, а також наявності внутрішньосімейної згуртованості.

Таким чином, результати розділу 2 дозволяють зробити узагальнений висновок: соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми в приймаючій громаді є багатовимірним процесом, який визначається взаємодією житлово-економічних умов, психоемоційного стану, внутрішньосімейних ресурсів (згуртованість, гнучкість, розподіл ролей) та зовнішньої підтримки (соціальні мережі, громада, інституції, громадські організації). Найбільш уразливою групою виявилися неповні сім'ї, які демонструють нижчі показники сімейної стійкості й соціальної адаптації, гіршу житлову стабільність та вищий рівень тривожності, що потребує пріоритетної уваги з боку системи соціальної роботи. Отримані емпіричні дані створюють доказову основу для практичних рекомендацій і логічно підводять до розділу 3, у якому доцільно розробити авторський соціальний проєкт комплексної підтримки соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми у Вінницькій територіальній громаді на базі ГО «Паросток».

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ З ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ВПО З ДІТЬМИ «ГІДНЕ ЖИТТЯ»

3.1 Соціальне обґрунтування, організаційна структура соціального проєкту «Гідне життя»

Соціальний проєкт з підтримки соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми «Гідне життя» розроблено як відповідь на комплексні виклики, виявлені під час емпіричного дослідження, та з урахуванням актуального соціального контексту приймаючої громади. Результати анкетування, застосування методик FACES-III і MSPSS, а також напівструктурованих інтерв'ю з батьками та експертних інтерв'ю з фахівцями соціальних служб і громадських організацій засвідчили, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми є багатовимірним процесом, який визначається поєднанням житлово-економічної нестабільності, психоемоційного виснаження, розриву соціальних зв'язків, труднощів інтеграції дітей у нові освітні й соціальні середовища, а також неоднорідного досвіду взаємодії з системою соціальних послуг.

Особливо вразливою групою виступають неповні сім'ї, які демонструють нижчі показники згуртованості й адаптивності сімейної системи, частіше мають нестабільні житлові умови, сильніше переживають тривожність і перевантаження, а також мають обмежені часові й ресурсні можливості для активного включення в мережі підтримки громади. Водночас емпіричні дані підтвердили, що наявність внутрішніх ресурсів сім'ї (взаємопідтримка, узгоджені ролі, гнучкість у правилах і розподілі відповідальності) та зовнішніх ресурсів (соціальна підтримка, доступ до дружніх послуг, включеність у громаду, підтримувальне освітнє середовище) суттєво покращує траєкторії адаптації й знижує ризики соціальної ізоляції.

Проблемне поле, на яке спрямований проєкт «Гідне життя», можна узагальнити як сукупність ключових бар'єрів соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми: 1) житлова нестабільність (тимчасове/орендоване житло, ризик втрати

помешкання, перенаселеність, відсутність умов для навчання й відпочинку дітей); 2) економічна вразливість (неповна зайнятість, нестабільні доходи, залежність від соціальних виплат, брак ресурсів на освіту й розвиток дітей); 3) психоемоційні наслідки пережитого стресу (тривожність, виснаження, ознаки емоційного вигорання у батьків; тривожність, дратівливість, замкнутість, труднощі адаптації до школи у дітей); 4) обмежені соціальні зв'язки й дефіцит включеності в життя громади (відсутність стійких контактів, недовіра, труднощі «вбудовування» в нові мережі); 5) інформаційні бар'єри та фрагментарність допомоги (нерозуміння доступних послуг, складність процедур, відсутність супроводу «від запиту до результату», недостатня координація між суб'єктами підтримки).

Усі зазначені чинники взаємодіють між собою, утворюючи «замкнене коло» ризиків: житлова й фінансова нестабільність підсилює тривожність і виснаження, психоемоційний стрес знижує здатність батьків до активної соціальної взаємодії та пошуку можливостей, а слабкі соціальні зв'язки ускладнюють доступ до ресурсів громади й послуг, що в підсумку уповільнює адаптацію та погіршує якість життя сім'ї.

Відповідно, логіка проєкту «Гідне життя» базується на принципі комплексності: підтримка має охоплювати одночасно життєві, психологічні, соціальні, освітні та інформаційні аспекти, бути доступною, дружньою, адресною й узгодженою між різними виконавцями.

Метою соціального проєкту «Гідне життя» є підвищення рівня соціальної адаптації та якості життя сімей ВПО з дітьми у приймаючій громаді шляхом організації комплексної системи соціального супроводу, психосоціальної підтримки, посилення ресурсів сім'ї, розвитку навичок життєстійкості, розширення мереж соціальної підтримки та забезпечення доступу до інтеграційних і освітньо-дозвіллєвих можливостей для дітей і батьків.

Реалізація мети передбачає досягнення взаємопов'язаних завдань:

- провести первинну оцінку потреб сімей і визначити індивідуальні плани супроводу;

- забезпечити доступ до базових соціальних послуг і консультацій (соціальних, юридичних, інформаційних) через механізм «єдиного вікна»;

- організувати психосоціальну підтримку батьків (індивідуальні консультації, групи взаємопідтримки, тренінги навичок стресостійкості, профілактика вигорання);

- створити для дітей безпечні та розвивальні простори інтеграції (адаптаційні гуртки, групи соціальних навичок, арт- і ігрові практики, підтримка освітньої адаптації);

- посилити сімейні ресурси (практики покращення комунікації, узгодження ролей і правил, сімейні заходи, розвиток батьківських компетентностей);

- налагодити міжвідомчу та міжсекторну взаємодію (соціальні служби, освіта, охорона здоров'я, служби зайнятості, громадські організації, волонтери) для зменшення фрагментарності допомоги;

- здійснювати моніторинг динаміки адаптації, оцінювати ефективність втручань і коригувати індивідуальні плани підтримки.

Цільовою групою проєкту є сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми віком до 18 років, які проживають у приймаючій громаді та мають потреби у соціальній, психосоціальній або інформаційній підтримці. Пріоритетними підгрупами (групами підвищеної вразливості) визначено: неповні сім'ї; сім'ї з низькими доходами або нестабільною зайнятістю; сім'ї, що проживають у тимчасових/нестабільних житлових умовах; сім'ї з дітьми, які демонструють труднощі освітньої та соціальної адаптації; сім'ї з ознаками підвищеного психоемоційного напруження (тривожність, виснаження, симптоми стресу). Важливою особливістю проєкту є сімейно-орієнтований підхід: клієнтом у системі підтримки розглядається не лише окрема дитина чи один із батьків, а сім'я як цілісна соціальна система, в якій зміни одного компонента впливають на функціонування всіх членів родини.

Очікуваними соціальними результатами проєкту «Гідне життя» є: підвищення рівня соціальної адаптації сімей ВПО (зростання показників включеності у життя громади, розширення соціальних контактів, підвищення

задоволеності доступом до послуг); зниження рівня психоемоційної напруги батьків і дітей (зменшення тривожності, виснаження, проявів дезадаптивної поведінки); посилення сімейної згуртованості й адаптивності (узгодження ролей, покращення комунікації, стабілізація сімейних правил і меж); підвищення поінформованості сімей про доступні можливості допомоги та формування навичок самостійного користування ресурсами громади; покращення освітньої та соціальної адаптації дітей (включення в гуртки, формування навичок взаємодії з однолітками, відновлення навчальної мотивації); підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами підтримки (координація, перенаправлення, спільні алгоритми супроводу). У довгостроковій перспективі реалізація проєкту має сприяти зменшенню соціальної ізоляції сімей ВПО, профілактиці вторинної травматизації та підвищенню соціальної згуртованості приймаючої громади.

Для систематизації логіки проєкту доцільно узагальнити «проблема – причини – наслідки – напрями втручання» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Проблемні зони соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми та напрями проєктного втручання

Проблемна зона	**Типові прояви**	**Ймовірні наслідки**	**Напрям втручання у проєкті «Гідне життя»**
Житлова нестабільність	тимчасове/орендоване житло, ризик виселення, перенаселеність	тривожність, конфлікти, порушення режиму дітей	соціальний супровід, перенаправлення до житлових програм
Економічна вразливість	нестабільні доходи, неповна зайнятість, залежність від виплат	зниження якості життя, обмеження розвитку дітей	сприяння зайнятості, навички планування, партнерські програми допомоги
Психоемоційний стрес	тривожність, виснаження, вигорання батьків; реакції дітей	ризики дезадаптації, погіршення сімейного функціонування	психологічна підтримка, групи, тренінги, кризові інтервенції
Розрив соціальних зв'язків	вузьке коло контактів, недовіра, ізоляція	маргіналізація, пасивність, зниження доступу до ресурсів	інтеграційні заходи, групи взаємопідтримки, спільноти
Інформаційні бар'єри	невідомість послуг, складні процедури, «ходіння по колу»	невикористані можливості допомоги	«єдине вікно», навігація, індивідуальний план
Освітня дезадаптація дітей	труднощі у школі, конфлікти, низька мотивація	погіршення навчальних результатів, вторинна травматизація	дитячі групи, гуртки, робота зі школою

Організаційна структура проєкту «Гідне життя» визначається його комплексним характером і потребою в міждисциплінарній взаємодії. Базовим принципом управління проєктом є поєднання чіткої координації (єдиний центр управління, планування, моніторинг) із гнучкою мережею виконавців і партнерів, які забезпечують різні компоненти підтримки сімей. Оптимальною є матрична модель організації, у межах якої клієнтська сім'я супроводжується кейс-менеджером (соціальним працівником), а для вирішення конкретних запитів залучаються фахівці відповідного профілю (психолог, юрист/соціальний консультант, педагог/фахівець з дитячих програм, координатор інтеграційних заходів, партнерські служби). Такий підхід дозволяє уникати фрагментарності допомоги й забезпечує «безперервність» підтримки – від первинного звернення до стабілізації ситуації.

Ключові ролі в організаційній структурі проєкту передбачають: керівника проєкту (загальне управління, планування, звітність, координація партнерів, контроль якості); координатора випадків / старшого кейс-менеджера (методичний супровід кейс-менеджерів, контроль дотримання алгоритмів, супервізія, складні випадки); кейс-менеджерів (ведення сімей, оцінка потреб, індивідуальний план супроводу, перенаправлення, моніторинг змін); психологів (індивідуальні консультації, групи підтримки, кризові інтервенції, програми для дітей); соціального консультанта/юриста (консультування щодо соціальних гарантій, процедур, оформлення допомоги, захисту прав); координатора дитячих та сімейних програм (гуртки, групи соціальних навичок, інтеграційні заходи, взаємодія зі школами); адміністратора/фахівця з комунікації (запис, інформаційні матеріали, зв'язок із сім'ями, підтримка «єдиного вікна», ведення бази даних); партнерів (служби зайнятості, освіта, медицина, соціальні служби громади, волонтери, благодійні фонди), які долучаються через механізм меморандумів або робочих угод.

Функціональний розподіл відповідальності між учасниками команди проєкту доцільно структурувати в узагальнювальній таблиці (табл. 3.2), що полегшує управління процесами та контроль якості послуг.

Таблиця 3.2

Ролі та функції учасників команди проєкту «Гідне життя»

Посада/роль	**Основні функції**	**Очікуваний результат діяльності**
Керівник проєкту	планування, бюджет/ресурси, координація партнерів, звітність, контроль якості	узгоджена реалізація проєкту, виконання плану й показників
Координатор випадків	методичний супровід, супервізія, алгоритми, складні кейси	стандартизований і безперервний супровід сімей
Кейс-менеджер	оцінка потреб, план супроводу, перенаправлення, моніторинг	вирішення пріоритетних проблем сім'ї, доступ до ресурсів
Психолог	індивідуальна/групова робота, підтримка батьків і дітей	зниження тривожності, підвищення життєстійкості
Соціальний консультант/юрист	консультації, допомога з документами, захист прав	зменшення бар'єрів доступу до допомоги
Координатор дитячих програм	гуртки, групи адаптації, взаємодія зі школою	покращення соціальної та освітньої адаптації дітей
Адміністратор/комунікації	запис, інфоматеріали, база даних, зв'язок із сім'ями	оперативність і доступність «єдиного вікна»
Партнери	спеціалізовані послуги, підтримка ресурсами	міжвідомча допомога без дублювання й прогалин

Організація надання послуг у межах проєкту передбачає чіткий алгоритм роботи з сім'єю (кейс-менеджмент), що включає: первинне звернення/виявлення сім'ї; скринінг потреб і ризиків; повну оцінку ситуації (соціальна, житлова, економічна, психоемоційна, освітня складові); формування індивідуального плану супроводу із визначенням короткострокових і середньострокових цілей; реалізацію плану через консультації, перенаправлення, підтримувальні програми; регулярний моніторинг і перегляд плану; завершення супроводу (або переведення на підтримувальний режим). Такий алгоритм дає змогу не лише реагувати на кризові потреби, а й забезпечувати розвиток ресурсів сім'ї, зменшувати залежність від зовнішньої допомоги та формувати навички самостійної навігації в ресурсах громади.

Управлінська модель проєкту «Гідне життя» базується на поєднанні процесного управління та управління за результатами. Процесний компонент забезпечує чіткі протоколи роботи (скринінг, оцінка, план супроводу, перенаправлення, документація), а результативний – систему показників

(індикаторів), за якими оцінюється досягнення мети.

Окремого значення набуває партнерська мережа проєкту, оскільки саме вона забезпечує ресурсність і сталість підтримки. Умовно партнерів можна поділити на: інституційних (структурні підрозділи соціального захисту, служби у справах дітей, центри соціальних служб, заклади освіти, первинна медична ланка, служба зайнятості); громадський сектор (місцеві ГО, волонтерські ініціативи, благодійні фонди); бізнес/донори (за наявності – ресурсна підтримка, працевлаштування, благодійні програми); медіа та комунікаційні партнери (інформування про послуги, подолання стигми звернення по допомогу). У рамках організаційної структури проєкту важливо не просто «мати партнерів», а вибудувати механізм координації: контактні особи, погоджені маршрути перенаправлення, узгоджені терміни реагування, зворотний зв’язок щодо кейсу (в межах етичних норм і конфіденційності), регулярні координаційні зустрічі команди та партнерів. Саме це дозволяє зменшити бар’єри доступності послуг, про які повідомляли респонденти, та підвищити відчуття «супроводу», а не «разової допомоги».

У проєкті «Гідне життя» передбачено також організаційні умови забезпечення безпечності й етичності надання послуг сім’ям ВПО з дітьми: добровільність участі та інформована згода; конфіденційність персональних даних; недопущення ретравматизації (обережна комунікація, відсутність примусу до деталізації травматичних подій); орієнтація на найкращі інтереси дитини; недискримінація та повага до різноманіття сімейних моделей; наявність протоколів реагування у випадках ризику для дитини (за потреби – залучення профільних служб у межах чинних процедур). Команда проєкту має працювати у режимі регулярних супервізій, що підвищує якість допомоги й знижує ризики професійного вигорання фахівців, які працюють із травматичним досвідом.

З огляду на організаційно-структурну логіку, проєкт «Гідне життя» може реалізовуватися поетапно: підготовчий етап (планування, партнерства, підготовка інструментів, інформаційна кампанія, навчання команди); етап впровадження (набір сімей, первинні оцінки, запуск програм підтримки для

батьків і дітей, супровід кейсів); етап стабілізації та підсумку (моніторинг результатів, корекція програм, оцінка ефективності, формування рекомендацій щодо масштабування/стійкості).

Таким чином, соціальне обґрунтування проєкту «Гідне життя» ґрунтується на доведеній емпірично потребі сімей ВПО з дітьми у комплексній, доступній і координованій підтримці, що поєднує соціальний супровід, психосоціальні інтервенції, інтеграційні та освітньо-дозвіллєві компоненти для дітей, а також механізми навігації в ресурсах громади. Організаційна структура проєкту побудована за матричним принципом із центром у кейс-менеджменті та міждисциплінарній команді, що дозволяє забезпечити цілісність допомоги, мінімізувати фрагментарність послуг і підвищити результативність підтримки різних типів сімей, з особливим акцентом на найбільш уразливі категорії.

3.2. Зміст і напрями реалізації соціального проєкту «Гідне життя» в умовах Вінницької територіальної громади

Зміст соціального проєкту «Гідне життя» сформовано на основі результатів емпіричного дослідження соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми, проведеного на базі громадської організації «Паросток», та спрямовано на практичне подолання виявлених адаптаційних труднощів. Проєкт має прикладний характер і передбачає реалізацію чітко визначених напрямів соціальної роботи, кожен з яких відповідає окремому блоку потреб сімей ВПО в умовах приймаючої громади.

Першим напрямом реалізації проєкту є індивідуалізована соціальна підтримка сімей ВПО з дітьми. У межах цього напряму здійснюється первинне виявлення актуальних проблем сімей, пов’язаних із житловими умовами, доступом до соціальних послуг, працевлаштуванням, оформленням соціальних виплат, освітніми потребами дітей. Практична робота включає консультаційний супровід, допомогу в підготовці документів, перенаправлення до відповідних

установ і спеціалістів, а також супровід сімей у складних життєвих ситуаціях. Така діяльність спрямована на зменшення дезорієнтації сімей у новому соціальному середовищі та підвищення їхньої здатності самостійно користуватися наявними ресурсами громади.

Другим напрямом проєкту є психосоціальна підтримка батьків, яка орієнтована на зниження рівня хронічного стресу, емоційного виснаження та тривожності, виявлених у ході дослідження. У межах цього напряму реалізуються групові заняття та тренінгові модулі, спрямовані на розвиток навичок саморегуляції, емоційної стабілізації, конструктивного подолання стресових ситуацій і відновлення відчуття контролю над власним життям. Окрему увагу приділено підтримці неповних сімей, у яких один із батьків поєднує функції економічного забезпечення та емоційної підтримки дітей, що значно підвищує ризик перевантаження.

Третім напрямом реалізації соціального проєкту є підтримка соціальної та емоційної адаптації дітей ВПО. Діяльність у цьому напрямі включає організацію групових занять для дітей, спрямованих на розвиток соціальних навичок, зниження тривожності, формування почуття безпеки та позитивного образу майбутнього. Практична робота орієнтована на створення безпечного простору для спілкування, ігрової та творчої діяльності, що сприяє поступовому включенню дітей у нове соціальне середовище та зменшенню проявів дезадаптивної поведінки.

Четвертим напрямом є підтримка сімейної взаємодії та зміцнення внутрішніх ресурсів сім’ї. У межах цього напряму реалізуються сімейні консультації та тематичні зустрічі, спрямовані на покращення внутрішньосімейної комунікації, узгодження ролей, подолання конфліктів і підвищення рівня взаємопідтримки між членами родини. Акцент робиться на посиленні згуртованості сім’ї як ключового ресурсу адаптації в умовах вимушеного переселення, що особливо важливо для сімей з дітьми різного віку.

П’ятим напрямом проєкту «Гідне життя» є сприяння соціальній інтеграції сімей ВПО у життя Вінницької територіальної громади. У практичному вимірі

це передбачає залучення сімей до участі в групових заходах, спільних ініціативах, інформаційно-просвітницьких зустрічах і заходах громадської активності, які проводяться на базі ГО «Паросток» або у партнерстві з іншими організаціями громади. Така діяльність спрямована на подолання соціальної ізоляції, формування нових соціальних контактів та поступове включення сімей ВПО у локальні мережі підтримки.

Таким чином, зміст і напрями реалізації соціального проєкту «Гідне життя» структуровані відповідно до практичних потреб сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми та орієнтовані на поетапну підтримку їхньої соціальної, емоційної та сімейної адаптації. Реалізація зазначених напрямів створює підґрунтя для підвищення рівня життєстійкості сімей ВПО та забезпечує умови для їхнього сталого включення у соціальне життя приймаючої громади.

Систематизований перелік основних заходів зі створення та реалізації проєкту подано у таблиці 3.3, де визначено їх зміст, терміни виконання та відповідальних фахівців.

Таблиця 3.3

План організаційних заходів створення та реалізації соціального проєкту «Гідне життя»

№ з/п	**Назва заходу**	**Зміст заходу**	**Термін виконання**	**Відповідальні**
1	Інформаційна презентація проєкту «Гідне життя»	Ознайомлення сімей ВПО, партнерів та представників громади з метою, напрямами та умовами участі у проєкті	Вересень 2026	Керівник проєкту, координатор
2	Формування цільових груп сімей ВПО	Відбір учасників проєкту, групування за типами сімей (повні, неповні, багатодітні) та рівнем адаптації	Вересень–жовтень 2026	Соціальні працівники
3	Первинна оцінка потреб сімей	Анкетування, співбесіди, визначення індивідуальних потреб та ризиків	Жовтень 2026	Соціальні працівники, психолог
4	Індивідуальний соціальний супровід	Консультування з питань соціальних послуг, житла, виплат, освітніх потреб дітей	Жовтень 2026 – березень 2028	Соціальні працівники
5	Психосоціальні консультації для батьків	Робота з тривожністю, емоційним виснаженням, батьківським стресом	Протягом проєкту	Психолог

Продовження табл. 3.3

6	Групи психосоціальної підтримки	Групові зустрічі для взаємопідтримки, обміну досвідом, зниження ізоляції	Протягом проєкту	Психолог, фасилітатор
7	Заняття з соціальної адаптації дітей	Розвиток соціальних навичок, емоційної стабільності, адаптації до громади	Протягом проєкту	Психолог, педагоги
8	Сімейні консультації	Покращення комунікації, розподілу ролей, профілактика сімейних конфліктів	Протягом проєкту	Психолог
9	Інформаційно-просвітницькі заходи	Ознайомлення з правами ВПО, можливостями громади, соціальними сервісами	Квартально	Соціальні працівники
10	Інтеграційні заходи в громаді	Спільні події, майстер-класи, зустрічі з мешканцями громади	Протягом проєкту	Координатор
11	Міжсекторальні зустрічі партнерів	Координація дій соціальних служб, ГО, освітніх і медичних установ	Двічі на рік	Керівник проєкту
12	Поточний моніторинг реалізації	Аналіз ефективності заходів, корекція плану	Протягом проєкту	Керівник, координатор
13	Підсумкове оцінювання результатів	Повторне опитування, аналіз змін рівня адаптації	Березень 2028	Соціальні працівники
14	Підготовка аналітичного звіту	Узагальнення результатів, формування рекомендацій	Квітень 2028	Керівник проєкту
15	Публічне представлення результатів	Презентація досвіду, обговорення можливостей масштабування	Квітень 2028	Команда проєкту

Очікується, що реалізація проєкту «Гідне життя» сприятиме підвищенню рівня соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, зниженню психоемоційного напруження, покращенню доступу до соціальних послуг та формуванню сталих соціальних зв’язків у приймаючій громаді.

Розглянемо орієнтовний бюджет соціального проєкту «Гідне життя», що сформовано з урахуванням комплексного характеру запланованих заходів, тривалості реалізації (18 місяців) та міжсекторальної моделі взаємодії (табл. 3.4).

Основна частина витрат спрямована на забезпечення професійного соціально-психологічного супроводу сімей ВПО з дітьми, що відповідає результатам емпіричного дослідження та виявленим адаптаційним потребам.

Найбільшу частку бюджету становлять витрати на оплату праці фахівців, що забезпечує системність, безперервність та якість соціальної підтримки.

Таблиця 3.4

Проєкт бюджету реалізації соціального проєкту «Гідне життя»

№ з/п	Статті витрат	Власне фінансування, грн	Залучені кошти, грн	Загальна сума, грн
1	Оренда приміщення для роботи з сім’ями (18 × 8 000 грн)	144 000	–	144 000
2	Комунальні та експлуатаційні витрати	45 000	–	45 000
3	Оплата праці фахівців проєкту:			
3.1	Керівник проєкту (18 × 12 000 грн)	–	216 000	216 000
3.2	Координатор/кейс-менеджер (18 × 8 000 грн)	–	144 000	144 000
3.3	Психолог проєкту (18 × 8 000 грн)	–	144 000	144 000
3.4	Соціальний працівник (18 × 8 000 грн)	–	144 000	144 000
3.5	Бухгалтер/фінансовий адміністратор	–	144 000	144 000
4	Проведення груп підтримки та тренінгів	–	80 000	80 000
5	Заняття для дітей (матеріали, ігрові ресурси)	–	60 000	60 000
6	Інформаційні матеріали (брошури, пам’ятки)	–	30 000	30 000
7	Інформаційно-комунікаційний супровід	40 000	–	40 000
8	Технічне забезпечення (обладнання, ПЗ)	–	35 000	35 000
9	Інші організаційні витрати	–	20 000	20 000
	Усього:	229 000	1 017 000	1 246 000

Окремі статті бюджету передбачають фінансування групових заходів, роботи з дітьми, інформаційно-просвітницьких матеріалів та інтеграційних ініціатив, що сприяють зменшенню соціальної ізоляції сімей та підвищенню рівня їх включеності в життя громади. Фінансування проєкту планується за рахунок змішаних джерел: ресурсів громадських організацій, місцевого бюджету, грантових програм і партнерської підтримки.

3.3. Очікувані результати реалізації соціального проєкту та критерії оцінювання його ефективності

Реалізація соціального проєкту «Гідне життя» передбачає досягнення комплексних результатів, спрямованих на покращення соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах Вінницької територіальної громади. З огляду на багатовимірний характер адаптаційних процесів, оцінювання ефективності проєкту здійснюється на основі поєднання кількісних і якісних показників, що дозволяє всебічно проаналізувати зміни на індивідуальному, сімейному, громадському та інституційному рівнях.

Очікувані результати реалізації проєкту включають зниження рівня психоемоційного напруження у батьків і дітей, посилення внутрішньосімейної згуртованості та підтримки, підвищення рівня соціальної інтеграції сімей ВПО у приймаючій громаді, а також удосконалення міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної роботи. Для забезпечення наукової обґрунтованості та об'єктивності оцінювання досягнутих результатів у межах проєкту було визначено систему критеріїв ефективності, що відповідають його меті, завданням і змістовним напрямам.

Система оцінювання ефективності соціального проєкту «Гідне життя» базується на п'яти взаємопов'язаних критеріях: соціально-адаптаційному, психоемоційному, соціальної підтримки та інтеграції, організаційно-інституційному, а також критерії сталості та відтворюваності. Кожен із них конкретизується через низку індикаторів та відповідні методи оцінювання, що дозволяє здійснювати моніторинг результатів на різних етапах реалізації проєкту.

Узагальнену характеристику критеріїв та індикаторів оцінювання ефективності реалізації соціального проєкту подано в таблиці 3.5.

Як видно з таблиці 3.5, система оцінювання ефективності проєкту «Гідне життя» є комплексною та дозволяє фіксувати як безпосередні зміни у стані сімей ВПО з дітьми, так і якісні трансформації в організації соціальної підтримки на

рівні громади. Застосування зазначених критеріїв та індикаторів створює підґрунтя для об’єктивного моніторингу результатів, корекції заходів у процесі реалізації проєкту та обґрунтування можливостей його подальшого розвитку й масштабування.

Таблиця 3.5

Критерії та індикатори оцінювання ефективності реалізації соціального проєкту «Гідне життя»

Критерій оцінювання	**Зміст критерію**	**Основні індикатори ефективності**	**Методи оцінювання**
Соціально-адаптаційний	Рівень пристосування сімей ВПО з дітьми до умов приймаючої громади	Зростання частки сімей із середнім і високим рівнем адаптації; покращення показників згуртованості та адаптивності сім’ї; зменшення кількості сімей із низьким рівнем адаптації	Повторне анкетування; шкала FACES-III; порівняльний аналіз
Психоемоційний	Зміни психоемоційного стану батьків і дітей	Зниження рівня тривожності та емоційного виснаження; покращення емоційного клімату в сім’ї; зменшення поведінкових труднощів у дітей	Анкетування; індивідуальні та групові консультації; інтерв’ю
Соціальної підтримки та інтеграції	Рівень доступу до формальної та неформальної підтримки	Підвищення суб’єктивно сприйнятої соціальної підтримки; розширення соціальних контактів; зростання поінформованості про соціальні послуги	Шкала MSPSS; авторське анкетування; аналіз звернень
Організаційно-інституційний	Ефективність міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії	Кількість партнерських установ; регулярність координаційних заходів; задоволеність якістю соціальних послуг	Аналіз документації; експертні інтерв’ю; опитування фахівців
Сталості та відтворюваності	Потенціал продовження та масштабування проєкту	Наявність методичних матеріалів; готовність фахівців до подальшої реалізації; зацікавленість громади та партнерів	Аналіз результатів проєкту; експертна оцінка; підсумкові звіти

Важливою особливістю соціального проєкту «Гідне життя» є його орієнтація не лише на короткострокове реагування на кризові потреби сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми, а й на досягнення довготривалих адаптаційних змін. Саме тому система очікуваних результатів і критеріїв

оцінювання ефективності проєкту вибудувана з урахуванням динаміки адаптаційного процесу, який має поступовий, нерівномірний і багатофакторний характер.

У короткостроковій перспективі (перші 3–6 місяців реалізації проєкту) очікується стабілізація психоемоційного стану батьків, зменшення гострих реакцій стресу, підвищення відчуття підтримки та доступності допомоги. На цьому етапі ключовими маркерами ефективності виступають зростання довіри до фахівців, активніше залучення сімей до заходів проєкту, а також зменшення кількості кризових звернень, пов’язаних із емоційним виснаженням або дезадаптивною поведінкою дітей.

У середньостроковій перспективі (6–12 місяців) реалізація проєкту має забезпечити більш глибокі зміни у функціонуванні сімейної системи. Йдеться про формування стабільніших адаптивних стратегій, покращення внутрішньосімейної комунікації, зростання рівня самостійності сімей у вирішенні життєвих проблем. Для дітей на цьому етапі очікується покращення соціальної поведінки, зниження рівня шкільної дезадаптації, підвищення навчальної мотивації та соціальної активності. Оцінювання ефективності на цьому етапі дозволяє зафіксувати перехід від кризової адаптації до відносної стабілізації.

У довгостроковій перспективі (понад 12 місяців) очікувані результати проєкту пов’язані з інтеграцією сімей ВПО з дітьми в життя приймаючої громади та зменшенням їхньої залежності від зовнішньої підтримки. На цьому етапі особливо важливими є показники соціальної включеності, участі в громадських ініціативах, здатності самостійно орієнтуватися в системі соціальних послуг і використовувати доступні ресурси. Для соціальної роботи цей рівень є свідченням успішної адаптації та досягнення відносної соціальної автономії сімей.

З огляду на це, система критеріїв оцінювання ефективності проєкту «Гідне життя» виконує не лише контрольну, а й аналітично-прогностичну функцію. Вона дозволяє відстежувати не тільки факт досягнення окремих результатів, а й

характер змін, темпи адаптації, а також виявляти групи підвищеного ризику, які потребують додаткової уваги або корекції втручань.

Особливої уваги в межах оцінювання ефективності потребує аналіз результатів роботи з неповними та багатодітними сім'ями, які, за даними емпіричного дослідження, демонструють нижчі стартові показники соціальної адаптації та вищий рівень психоемоційного навантаження. Для цих категорій сімей ефективність проєкту визначатиметься не лише абсолютним зростанням показників адаптації, а й зменшенням розривів між різними типами сімей, що відповідає принципам соціальної справедливості та адресності допомоги.

Важливим аспектом оцінювання є також якісний вимір ефективності, який передбачає аналіз суб'єктивних оцінок учасників проєкту. Зміни у відчутті безпеки, довіри, задоволеності життям, впевненості у майбутньому та якості взаємодії з соціальними службами є не менш значущими, ніж кількісні показники. Саме ці параметри дозволяють оцінити, наскільки проєкт відповідає реальним потребам сімей ВПО та чи сприймається ними як корисний і підтримувальний.

Оцінювання ефективності реалізації соціального проєкту здійснюється на основі поєднання поточного та підсумкового моніторингу. Поточний моніторинг дозволяє своєчасно виявляти труднощі в реалізації окремих заходів, коригувати форми роботи та адаптувати інтервенції до змін потреб цільової групи. Підсумкове оцінювання, у свою чергу, спрямоване на аналіз досягнутих результатів, узагальнення отриманого досвіду та формування практичних рекомендацій щодо подальшого розвитку проєкту.

Важливою складовою оцінювання є також аналіз інституційних змін, що відбуваються внаслідок реалізації проєкту. До таких змін належать підвищення професійної компетентності фахівців, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, напрацювання ефективних алгоритмів соціального супроводу сімей ВПО з дітьми. Ці результати мають особливу цінність, оскільки створюють основу для поширення кращих практик соціальної роботи на рівні громади та регіону.

Таким чином, очікувані результати соціального проєкту «Гідне життя» та система критеріїв оцінювання його ефективності утворюють цілісну модель моніторингу адаптаційних змін сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми. Реалізація проєкту сприятиме не лише покращенню індивідуального та сімейного благополуччя, а й розвитку інклюзивного соціального середовища у Вінницькій територіальній громаді, що відповідає сучасним завданням соціальної роботи в умовах воєнних і посткризових трансформацій.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи обґрунтовано та розроблено авторський соціальний проєкт «Гідне життя», спрямований на підтримку соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах Вінницької територіальної громади. Проєкт сформовано з урахуванням результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження, що дозволило забезпечити його відповідність реальним потребам цільової групи та сучасним підходам соціальної роботи з вразливими категоріями населення.

Соціальне обґрунтування проєкту підтверджує актуальність комплексного підходу до адаптації сімей ВПО з дітьми, оскільки процес вимушеного переселення впливає не лише на матеріальні умови життя, а й на психоемоційний стан, сімейні стосунки, соціальні зв’язки та освітні траєкторії дітей. Запропонована модель проєкту орієнтована на поєднання індивідуального, сімейного та громадського рівнів підтримки, що відповідає принципам системності, адресності та міждисциплінарної взаємодії.

У розділі детально окреслено зміст і напрями реалізації соціального проєкту «Гідне життя», які охоплюють психосоціальну підтримку сімей, інформаційно-консультаційний супровід, розвиток адаптивних ресурсів батьків і дітей, а також посилення соціальної інтеграції в приймаючій громаді. Важливою особливістю проєкту є його реалізація на базі громадської організації «Паросток», що

забезпечує гнучкість, доступність послуг і тісну взаємодію з іншими суб'єктами соціальної сфери громади.

Обґрунтований план організаційних заходів і проєкт бюджету демонструють реалістичність та практичну здійсненність запропонованого проєкту. Заплановані заходи передбачають поетапну реалізацію, що дозволяє здійснювати поточний моніторинг і корекцію дій відповідно до змін потреб сімей ВПО з дітьми. Фінансова модель проєкту побудована на принципах змішаного фінансування та орієнтована на забезпечення стійкості й можливості подальшого масштабування.

Особливу увагу в розділі приділено очікуваним результатам реалізації соціального проєкту та системі критеріїв оцінювання його ефективності. Запропоновані критерії дозволяють комплексно оцінювати як зміни у рівні соціальної адаптації та психоемоційного благополуччя сімей, так і якість організації соціальної підтримки на рівні громади.

Результати розробки соціального проєкту «Гідне життя» підтверджують доцільність впровадження комплексних програм підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми, які поєднують психосоціальну допомогу, соціальний супровід і розвиток ресурсів громади. Запропонований проєкт може бути використаний як практичний інструмент соціальної роботи в умовах воєнних і посткризових трансформацій, а також слугувати основою для створення аналогічних програм у інших територіальних громадах України.

Таким чином, третій розділ кваліфікаційної роботи логічно завершує дослідження, демонструючи практичну спрямованість отриманих результатів і можливість їх впровадження в діяльність соціальних служб та громадських організацій. Реалізація авторського соціального проєкту сприятиме підвищенню рівня соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, розвитку інклюзивного соціального середовища та зміцненню потенціалу територіальної громади в роботі з вразливими категоріями населення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах вимушеного переселення, що є однією з ключових соціальних проблем сучасної України в умовах війни, внутрішньої міграції та трансформації системи соціального захисту. Актуальність теми зумовлена не лише масштабами внутрішнього переміщення населення, а й глибиною соціальних, психологічних та економічних наслідків, які переживають сім'ї з дітьми, що змінюють місце проживання в умовах загрози безпеці, втрати житла та соціальних зв'язків.

У межах першого розділу роботи на основі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів з'ясовано, що соціальна адаптація сімей ВПО з дітьми є багатовимірним процесом, який охоплює взаємопов'язані рівні: індивідуальний, сімейний, громадський та інституційний. Доведено, що успішність адаптації визначається не лише матеріальними умовами, а й рівнем психоемоційної стійкості членів сім'ї, наявністю соціальної підтримки, доступністю соціальних послуг і здатністю громади виступати інтегрувальним середовищем. Встановлено, що діти є найбільш чутливою категорією в процесі переселення, а їхній стан безпосередньо відображає загальний рівень адаптації сімейної системи.

Аналіз нормативно-правових та інституційних засад соціальної підтримки сімей ВПО з дітьми засвідчив, що в Україні сформовано базову законодавчу платформу захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Водночас виявлено низку системних проблем, зокрема фрагментарність надання соціальних послуг, складність процедур доступу до допомоги, недостатню міжвідомчу координацію та обмежену орієнтацію на довготривалу адаптацію сімей. Це підтверджує необхідність розвитку локальних, громадоорієнтованих моделей соціальної роботи, які доповнюють державні механізми підтримки.

Емпіричне дослідження, проведене на базі громадської організації «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих

малозахищених категорій молоді “Паросток”», дозволило отримати ґрунтовні кількісні та якісні дані щодо особливостей соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми в умовах приймаючої громади. Застосування змішаного методологічного підходу (анкетування, психодіагностичні методики, півструктуровані інтерв’ю з батьками та експертами) забезпечило цілісність аналізу та підвищило наукову достовірність результатів.

Результати кількісного дослідження засвідчили, що більшість опитаних сімей перебувають у стані часткової соціальної адаптації: вони поступово інтегруються в життя громади, проте зберігають низку соціально-економічних та психоемоційних труднощів. Виявлено залежність рівня адаптації від типу сім’ї, житлових умов і наявності стабільних джерел доходу. Неповні сім’ї продемонстрували нижчі показники адаптації, що свідчить про їхню підвищену соціальну вразливість та потребу в адресній підтримці.

Якісний аналіз інтерв’ю з батьками дозволив поглибити розуміння суб’єктивного досвіду вимушеного переселення. Встановлено, що для більшості сімей цей досвід має травматичний характер і супроводжується відчуттям втрати стабільності, тривалим стресом і емоційним виснаженням. Разом із тим, у значної частини сімей спостерігається мобілізація внутрішніх ресурсів, посилення сімейної згуртованості та взаємопідтримки, що виступає важливим захисним фактором у процесі адаптації.

Окрему увагу в дослідженні приділено адаптації дітей ВПО. Встановлено, що найбільш поширеними реакціями дітей на досвід переселення є тривожність, дратівливість, труднощі у навчанні та соціальній взаємодії. Водночас доведено, що за наявності стабільного освітнього середовища, підтримки з боку родини, педагогів і громади діти демонструють здатність до поступового відновлення та адаптації. Це підкреслює важливість міжсекторальної співпраці між соціальними службами та закладами освіти.

Результати експертних інтерв’ю з фахівцями соціальних служб і громадських організацій підтвердили комплексний характер потреб сімей ВПО з дітьми. Експерти відзначили, що найбільш ефективними є програми, які

поєднують матеріальну та інформаційно-консультаційну підтримку, а також передбачають довготривалий соціальний супровід. Виявлено, що громадські організації відіграють важливу роль у системі соціального захисту, забезпечуючи гнучкість, доступність і чутливість до реальних потреб сімей.

На основі отриманих теоретичних та емпіричних результатів розроблено авторський соціальний проєкт «Гідне життя», спрямований на підтримку соціальної адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб з дітьми в умовах Вінницької територіальної громади. Проєкт реалізується на базі ГО «Паросток» та передбачає комплекс заходів, орієнтованих на психосоціальну підтримку, соціальний супровід, розвиток ресурсного потенціалу сімей і громади, а також підвищення доступності соціальних послуг.

Запропонована організаційна структура, план реалізації, бюджет і система критеріїв оцінювання ефективності проєкту підтверджують його практичну доцільність і реалістичність. Очікується, що реалізація проєкту сприятиме підвищенню рівня соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми, зменшенню психоемоційного напруження, покращенню умов інтеграції дітей та зміцненню взаємодії між соціальними інституціями громади.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні кількісного та якісного аналізу соціальної адаптації сімей ВПО з дітьми з позицій соціальної роботи, а також у розробці авторської моделі соціального проєкту, адаптованої до умов конкретної територіальної громади. Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів і запропонованих рішень у діяльності соціальних служб, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та в освітньому процесі підготовки фахівців соціальної сфери.

Загалом мету кваліфікаційної роботи досягнуто, поставлені завдання виконано, а результати дослідження підтверджують доцільність комплексного підходу до соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб з дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посібник / ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

2. Алпатова О.В. Психологічні чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*. 2023. С. 6–9.

3. Басова І. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. № 27. С. 504–511.

4. Брайченко Т., Якухіна Н. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний вісник*. 2023. Вип. 3. С. 97–100.

5. Возняк Г., Савчук Н., Каспшишак А. Вимушена міграція в умовах війни в Україні: інституційні проблеми інтеграції до життя в нових громадах. *Регіональна економіка*. 2023. Вип. 1. С. 45–54.

6. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.

7. Гавлюк Є. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб до нових соціально-економічних умов. Вінниця : ВДПУ. 2023. 78 с.

8. Грудій М., Мельник Л. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : навч. посібник / ред. Л. Волинець. Київ : «Калита», 2015. 37 с.

9. Давиденко В.В. Аналіз процесу політичних реформ, їх мети та вплив на суспільство та політичну систему. *Захист прав і свобод громадян у світлі вимог Конституції України*: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практ. конференції (30 березня 2023 р., м. Вінниця). 176 с. С. 41–46.

10. Давиденко В.В. Форми європейського соціального діалогу. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 2. С. 207–211. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.45

11. Давиденко В.В., Жукова О.А., Дяденко Л.М. Моделі соціальної роботи

з малозабезпеченими сім’ями: зарубіжні практики. *Подільський науковий вісник*. 2025. №2 (34). С. 44–49. URL: https://pnv.in.ua/images/Magazine/2_2025/Davydenko_Zhukova_Djadenko.pdf.

12. Давиденко В.В., Жукова О.А., Цуркан В.В. Комплексна соціально-психологічна підтримка дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Подільський науковий вісник*. 2025. №2 (34). С. 50–56. URL: https://pnv.in.ua/images/Magazine/2_2025/Davydenko_ Zhukova_Curkan.pdf.

13. Давиденко Г., Найчук В., Немаш Л. Жінка в час війни: волонтерка, лідерка. Вінниця : Вінницький інститут Університету «Україна», ГО «Соціальна перспектива», 2022. 81 с.

14. Давиденко Г.В., Саволюк С. Визначення основних суб’єктів у процесі надання соціальних послуг. *Подільський науковий вісник*. 2025. №2 (34). С. 57–66. URL: https://pnv.in.ua/images/ Magazine/2_2025/Davydenko_Savoljuk.pdf

15. Давиденко Г.В., Швед В.В., Саволюк С. Види соціальних послуг та особливості їх надання для вразливих категорій населення в умовах військових дій. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. №5. С. 23–31. URL: https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/3155.

16. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України №332, редакція від 23.09.2025. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text.

17. Дубич К.В. Історія і теорія соціального забезпечення в Україні та за кордоном : навч. посібник. Т. 1. Львів : «Магнолія 2006», 2024. 272 с.

18. Жінки та переміщення в Україні : аналітичний звіт / В. Бабій, О. Уварова, М. Ясеновська. Харків, 2019. 52 с.

19. Заверико Н.В., Тимофєєнко К.І., Яшина О.М. Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених та тимчасово переміщених українських дітей. *Теорія і практика педагогічних наук*. 2023. №4. С. 111–117. DOI: https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-16.

20. Каменщук Т.Д. Роль і місце психологічної допомоги для внутрішньо

переміщених осіб в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. 2022. №1. С. 21–27.

21. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с.

22. Кокун О.М. Діагностика професійної життєстійкості та психофізіологічної стійкості : метод. рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с.

23. Конвенція ООН про права дитини. UNICEF. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full.

24. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з вивчення стану адаптації дітей внутрішніх трансферів до нового соціального середовища. *Педагогічний журнал Волині*. 2018. Вип. 1 (8). 2018. С. 133–139. DOI: https://doi.org/10.29038/2415-8143-2018-01-133-139.

25. Котух О.В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. № 1. С. 56–61. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-1-7.

26. Кравець Н.О., Климук Н.Я. Особливості запровадження соціальних програм в умовах військового стану в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. №3 (97). С. 76−79.

27. Кравченко О.О. Соціальне обслуговування і соціальне забезпечення як основні форми надання соціальних послуг. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія.* 2018. №1 (11). С. 67−72.

28. Крахмальова К.О. Проблема визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» в юридичній науці. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 67. С. 137–145.

29. Кузьмич Т. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*. Львів : Апріорі, 2020. С. 126–134.

30. Кульчицький Т. Соціальна допомога як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наука і перспективи*. 2023. №2 (21). DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2(21)-178-186.

31. Купенко О.В. Соціальна робота: від теорії до практики : навч. посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

32. Куропась І., Ропало Л., Ткачук А. Порадник з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади : посібник. Київ, 2023. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Manual-for-communities.pdf.

33. Лагодієнко В.В., Іванченкова Л.В., Лагодієнко О.В. Вибір методології наукового дослідження. *Підприємництво та інновації*. 2022. №25. С. 133–137. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.23.

34. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота. Теорія і практика : підручник. Київ : Каравела, 2023. 368 с.

35. Луцишин Г., Завада Я. Особливості діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Філософсько-політологічні студії*. Вип. 37. Київ: Генеза, 2021. С. 170–177.

36. Максимова Н. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (1). С. 45–51.

37. Мельник Ю.Б., Стаднік А.В. Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки : метод. посібник. Харків : ХОГОКЗ, 2023. 12 с.

38. Менджул М., Паніна Ю. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №4. С. 293–296.

39. Могильова Н. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. Вип. 2. Харків : АССА, 2023. С. 81–85.

40. Наливайко Л., Мінакова Є. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного*

університету внутрішніх справ. 2022. №1. С. 130–136.

41. Недря К. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*. Ужгород : УМД, 2022. С. 40–43.

42. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2023. №1. С. 79–85. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11.

43. Петришин Л. Соціальне забезпечення ВПО як реабілітаційний аспект відновлення соціального статусу в умовах військового конфлікту. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*. Київ : Сяйво, 2022. С. 24–27.

44. Пікало А., Шаповал К. Організаційно-функціональні основи публічного управління у сфері соціального захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Львів : Апріорі, 2021. 72 с.

45. Права внутрішньо переміщених осіб : навч. посібник / С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін. Ужгород : РІК-У, 2017. 436 с.

46. Право соціального забезпечення : підручник / О.М. Ярошенко, А.М. Слюсар, І.А. Вєтухова та ін. Харків : Право, 2019. 376 с.

47. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України №1706-VII, редакція від 04.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

48. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України №514, редакція від 13.10.2017. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text.

49. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України №280/97-ВР, редакція від 20.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

50. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України №587, редакція від 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.

ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text.

51. Про соціальні послуги : Закон України №2671-VIII, редакція від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text.

52. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України №312-р, редакція від 25.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text.

53. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посібник для практиків соціальної сфери / Л.А. Мельник Л.А. та ін.; за ред. Л.С. Волинець. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

54. Пундєв В.В., Вольська К.В. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в Україні та її вплив на адаптаційні процеси. *Ментальне здоров'я*. 2024. №3. С. 68–73.

55. Романова І.В. До питання вибору шляхів психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). *Габітус*. 2023. №48. С. 141–145.

56. Савченко В.Ф., Маклюк О.В. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України. *Економічний форум*. 2021. Т. 2, №2. С. 154–163. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20.

57. Селіхов Д.А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №4 (2024). С. 34–39.

58. Семигіна Т. Клієнти соціальної роботи як співдослідники. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*. 2020. DOI: https://doi.org/10.36074/10.07.2020.v2.04.

59. Семигіна Т. Розуміння та використання рефлексивності у дослідженнях із соціальної роботи. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття :* матеріали конференцій МЦНД. 2020. С. 23–26. DOI: https://doi.org/10.36074/07.08.2020.v2.04.

60. Сікора Я.Б. Адаптація як об’єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 2 (51). С. 135–139.

61. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 12.09.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

62. Силкіна С. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічні науки*. 2022. №3 (181). С. 69–79. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3(181)-69-79.

63. Система соціального захисту в Україні : навч. посібник / уклад. О.О. Матрос. Умань : Візаві, 2021. 175 с.

64. Слюсар Л. Українська сім’я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. №2 (52). С. 3–20.

65. Смуш-Кулеша М., Федорова А., Мойса Б. Соціальні права в Україні під час війни. Харків : Основа. 2022. С. 22–27.

66. Соболевська М. Ґенеза та розвиток поняття «соціальна інтеграція» в соціологічній теорії: від класики до сучасності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. Т. 1. №28. С. 13–19.

67. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні : монографія / В. Нікітіна, О. Борисова, О. Знаткова, О. Кульга. Київ : Кондор, 2019. 468 с.

68. Соціальна робота з сім’ями, дітьми та молоддю : навч. посібник / І.В. Пєша та ін. Київ : Компринт, 2023. 449 с.

69. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2022. №4. С. 61–68. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.9.

70. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі : збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р. / за ред. Г.Й. Михайлишин, І.В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 268 с.

71. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах

трансформаційного періоду : навч. посібник / ред.: А.О. Поляничко, А.В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.

72. Трачук П., Явор О., Білаш О. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспект. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. 346 с.

73. Фроленкова Н., Купіна І. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №7 (12). DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-471-482.

74. Хазієв А., Грень Л. Внутрішньо переміщені особи на ринку праці України. Київ : Генеза, 2023. 108 с.

75. Чічкань М. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. №5. С. 122–126.

76. Шапошникова І.В., Пристай І.Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. №11. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04

77. Юрків Я.І., Луканов Д.В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Педагогіка. соціальна робота*. 2021. Т. 1. №48. С. 469–472.

78. Ashourizadeh S., Saeedikiya M., Aeeni Z., Temiz S. Formal sources of finance boost innovation: Do immigrants benefit as much as natives? *Entrepreneurial Business and Economics Review*. 2022. №10 (2). P. 41–59.

79. Burliai A., Demianchuk M., Burliai O. Unintended transnationalism of Ukrainian military migrants in Poland: Socio-cultural aspect. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. №21 (2). P. 426–438. DOI: https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.40.

80. Chuiko O., Fedorenko O. Levels of social integration of internally displaced persons in the host community. *Regional Formation and Development Studies*. 2020.

№31 (2). P. 7–16. DOI: https://doi.org/10.15181/rfds.v31i2.2093.

81. Kachkar O., Djafri F. (2022). Exploring the intentional behaviour of refugees in participating in micro-enterprise support programmes (MESP): Is the theory of planned behaviour (TPB) still relevant? *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*. 2022. №14 (4). P. 549–576. DOI: https://doi.org/10.1108/JEEE-05-2020-0150.

82. Mishchuk H., Samoliuk N., Krol V., Vasa L. Social integration of internally displaced persons in Ukraine: Perceptions from IDPs vs. the host population. *Economics and Sociology*. 2024. №17 (4). P. 61-81. DOI:10.14254/2071-789X.2024/17-4/4.

Додаток А

ШКАЛА СІМЕЙНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ТА ЗГУРТОВАНОСТІ (FACES-III). БЛАНК ДЛЯ ЗАПОВНЕННЯ

ПІБ _____

Вік ____

Дата дослідження

Інструкція

Варіант А. Опишіть Вашу реальну сім'ю (подружжя та дітей). Прочитайте наступні висловлювання та оцініть їх за допомогою представленої шкали.

Варіант Б. Тепер оцініть ці висловлювання з погляду ідеальної сім'ї, то є такою, про яку ви мрієте. Бланк опитувальника.

Оцініть за шкалою:

1 – майже ніколи / зовсім не про нас
2 – рідко
3 – інколи
4 – часто
5 – майже завжди / повністю про нас

Просимо відповідати щиро. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді.

Оцінка параметрів шкали FACES-III

№	Діагностичні параметри	№ тверджень	Шкала
1	Емоційний зв'язок	1,11,19	Сімейна згуртованість
2	Сімейні кордони	5,7	
3	Прийняття рішень	17	
4	Час	9	
5	Друзі	3	
6	Інтереси та відпочинок	13,15	
7	Лідерство	6,18	Сімейна адаптація
8	Контроль	2,12	
9	Дисципліна	4,10	
10	Ролі	8,16,20	
11	Правила	14	

Перелік тверджень

№	Твердження	1 майже ніколи	2 рідко	3 час від часу	4 часто	5 майже завжди
1	Члени нашої сім'ї звертаються один до одного за допомогою.					
2	При вирішенні проблем враховуються пропозиції дітей.					
3	Ми схвально ставимося до друзям інших членів сім'ї.					
4	Діти самостійно обирають форму поводження					
5	Ми вважаємо за краще спілкуватися тільки у вузькому сімейному колі.					
6	Кожен член нашої сім'ї може бути лідером.					
7	Члени нашої сім'ї більше близькі зі сторонніми, ніж один з одним.					
8	У нашій сім'ї змінюється спосіб виконання повсякденних справ.					
9	Ми любимо проводити вільний час усі разом.					
10	Покарання обговорюються батьками.					
11	Члени нашої родини відчувають себе дуже близькими один до одного.					
12	У нашій сім'ї більшість рішень приймається батьками.					
13	На сімейних заходах присутні більшість членів сім'ї.					
14	Правила у нашій сім'ї змінюються.					
15	Нам важко уявити собі, що ми могли б зробити всією сім'єю.					
16	Домашні обов'язки можуть переходити від одного члена сім'ї до іншого.					
17	Ми радимося один з одним при прийнятті рішень.					
18	Важко сказати, хто в нас у сім'ї лідер.					
19	19. Єдність дуже важлива для нашої сім'ї.					
20	20. Важко сказати, які обов'язки у домашньому господарстві виконує кожен член сім'ї.					

Додаток Б

ШКАЛА СУБ’ЄКТИВНО СПРИЙНЯТОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ MSPSS. БЛАНК ДЛЯ ЗАПОВНЕННЯ

Опитування проводиться з метою дослідження особистого самопочуття. Опитування є добровільним і анонімним. Ми зацікавлені в тому, що ви думаєте щодо кожного з наступних тверджень. Уважно прочитайте кожне твердження і виберіть цифру відповідно до того, як ви оцінюєте твердження щодо себе, якщо: 0 – ви дуже не згодні, 1 – ви не згодні, 2 – ви трохи не згодні, 3 – якщо ви нейтральні, 4 – ви злегка згодні, 5 – ви згодні, 6 – ви дуже згодні.

Відповіді мають бути на всі питання.

Дякуємо за Ваш час та відповіді!

№	Твердження	0	1	2	3	4	5	6
1	Є хтось, хто поряд, коли я в біді.							
2	Є хтось, з ким я можу розділити свої біди і радощі.							
3	Моя сім'я насправді хоче мені допомогти.							
4	Я отримую емоційну підтримку, в якій маю потребу, від моєї сім'ї.							
5	У мене є хтось, з ким я відчуваю себе добре.							
6	Мої друзі насправді намагаються мені допомогти.							
7	Я можу розраховувати на моїх друзів, коли мені погано.							
8	Я можу говорити про мої проблеми з моєю сім'єю.							
9	У мене є друзі, з якими я можу розділити свої біди і радощі.							
10	Є хтось особливий в моєму житті, кого турбують мої почуття.							
11	Моя сім'я хоче допомогти мені в прийнятті рішень.							
12	Я можу говорити про мої проблеми з моїми друзями.							

Бланк відповідей

1	2
3	**4**
5	**6**
7	**8**
9	**10**
11	**12**

Додаток В

АВТОРСЬКА АНКЕТА ДЛЯ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ДІТЬМИ

Шановні респонденти!

Просимо Вас відповісти на запитання, що стосуються Вашої сім'ї, умов життя та досвіду адаптації після вимушеного переселення. Анкетування є анонімним. Отримана інформація буде використана лише в узагальненому вигляді з науковою метою.

Будь ласка, позначте обрану відповідь знаком ✔ або впишіть її у вільний рядок.

ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО СІМ'Ю

1. **Ваш вік:**

☐ до 25 років

☐ 26–35 років

☐ 36–45 років

☐ 46–55 років

☐ 56 років і більше

2. **Стать:**

☐ Жінка

☐ Чоловік

3. **Сімейний стан:**

☐ Одружений(на) / проживаю в шлюбі

☐ Неодружений(на)

☐ У розлученні

☐ Вдівець / вдова

4. **Скільки дітей у Вашій сім'ї?**

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4 і більше

5. **Вік дітей (можна вказати діапазони):**_____

6. **Структура сім'ї:**

☐ Повна сім'я (двоє батьків і діти)

☐ Неповна сім'я (один із батьків і діти)

☐ Розширена сім'я (проживаємо разом з іншими родичами)

7. **Регіон, з якого Ви були вимушені виїхати (область / місто / район):**

_____

8. **Рік (місяць) вимушеного переселення:**_____

9. **Юридичний статус:**

☐ Маємо офіційний статус внутрішньо переміщених осіб

☐ Оформлення статусу триває

☐ Статус не оформлений, але фактично є переселенцями

ЧАСТИНА 2. ЖИТЛОВО-ПОБУТОВІ УМОВИ

10. **Умови проживання Вашої сім'ї зараз:**

☐ Власне житло

☐ Орендоване житло

☐ Гуртожиток / модульне містечко / центр компактного проживання

☐ Тимчасове розміщення (у знайомих, родичів тощо)

☐ Інше (вкажіть): _____

11. **Як Ви оцінюєте загальні житлові умови Вашої сім'ї?**

1 – дуже погані, 5 – дуже добрі

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

12. **Чи доводилось Вашій сім'ї змінювати місце проживання вже після першого переїзду?**

☐ Так, кілька разів

☐ Так, один раз

☐ Ні

13. **Чи вважаєте Ви теперішнє житло відносно стабільним (без ризику вимушеного повторного переїзду в найближчий рік)?**

☐ Так

☐ Скоріше так

☐ Важко сказати

☐ Скоріше ні

☐ Ні

ЧАСТИНА 3. ЗАЙНЯТІСТЬ ТА МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАН

14. **Ваша основна зайнятість зараз:**

☐ Працюю повний робочий день

☐ Працюю неповний робочий день

☐ Тимчасова/нелегка зайнятість

☐ Безробітний(на), у пошуку роботи

☐ У декретній відпустці / доглядаю за дитиною

☐ Інше: _____

15. **Основні джерела доходів Вашої сім'ї (можна кілька варіантів):**

☐ Заробітна плата

☐ Пенсія

☐ Соціальні виплати, допомога ВПО

☐ Підтримка родичів / знайомих

☐ Доходи від підприємницької діяльності

☐ Волонтерська / благодійна допомога

☐ Інше: _____

16. **Як Ви оцінюєте матеріальне становище своєї сім'ї?**

1 – зовсім не вистачає на базові потреби

5 – повністю забезпечені

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

ЧАСТИНА 4. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В ГРОМАДУ

17. **Як Ви оцінюєте загальний рівень адаптації Вашої сім'ї в новій громаді?**

☐ Зовсім не адаптувались

☐ Скоріше не адаптувались

☐ Частково адаптувались

☐ Скоріше адаптувались

☐ Повністю адаптувались

18. **Діти Вашої сім'ї відвідують (можна кілька варіантів):**

☐ Дитячий садок

☐ Школу

☐ Позашкільні гуртки / секції

☐ Не відвідують навчальні/дошкільні заклади

19. **Чи берете Ви або Ваші діти участь у заходах громади / ГО «Паросток» (гуртки, тренінги, групи взаємопідтримки, свята тощо)?**

☐ Так, регулярно

☐ Час від часу

☐ Дуже рідко

☐ Ніколи

20. **Наскільки Ви відчуваєте себе прийнятими в новій громаді?**

☐ Зовсім не відчуваю прийняття

☐ Скоріше не відчуваю

☐ Важко сказати

☐ Скоріше відчуваю

☐ Повністю відчуваю прийняття

ЧАСТИНА 5. ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН (САМООЦІНКА)

21. **Як часто протягом останнього місяця Ви відчували сильну тривогу, напруження, емоційне виснаження?**

☐ Майже ніколи

☐ Іноді

☐ Досить часто

☐ Майже постійно

22. **Як Ви оцінюєте емоційний стан Ваших дітей (загалом)?**

☐ Переважно спокійний, стабільний

☐ Іноді тривожні, дратівливі, сумні

☐ Часто тривожні, збуджені, засмучені

☐ Важко оцінити

23. **Чи помічали Ви у своїх дітей після переселення такі труднощі (можна кілька варіантів):**

☐ Порушення сну

☐ Зміни апетиту

☐ Зниження успішності в навчанні

☐ Замкнутість, уникнення спілкування

☐ Агресивність, конфліктність

☐ Надмірна збудливість

☐ Не помічала/не помічав

ЧАСТИНА 6. ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ З СОЦІАЛЬНИМИ СЛУЖБАМИ ТА ГО

24. **Чи зверталася Ваша сім'я по допомогу до соціальних служб / центрів соцпослуг / ГО «Паросток» після переселення?**

☐ Так, регулярно

☐ Так, кілька разів

☐ Один раз

☐ Ні

25. **Які види допомоги Ви отримували (або отримуєте) (можна кілька варіантів):**

☐ Матеріальна (продукти, одяг, речі першої необхідності)

☐ Гуманітарна / благодійна підтримка

☐ Психологічне консультування

☐ Соціальний супровід (допомога в оформленні документів, доступі до послуг)

☐ Освітні / розвивальні заходи для дітей

☐ Групи підтримки / тренінги для батьків

☐ Інше: _______

26. **Наскільки Ви задоволені якістю та доступністю отриманих послуг?**

☐ Зовсім не задоволені

☐ Скоріше не задоволені

☐ Важко сказати

☐ Скоріше задоволені

☐ Повністю задоволені

ЧАСТИНА 7. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА АДАПТАЦІЇ ТА ПОТРЕБ

27. **Що найбільше допомогло Вашій сім'ї адаптуватися в новому місці?** (можна коротко описати)_____

_____

28. **Які труднощі продовжують залишатися для Вашої сім'ї найважчими?**

_____

29. **Якої додаткової допомоги Ви хотіли б отримати для своєї сім'ї (від соціальних служб, громади, громадських організацій)?**

_____

30. **Якщо бажаєте, Ви можете додати будь-які коментарі щодо досвіду Вашої сім'ї як сім'ї ВПО:**

_____

_____

Дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток Г

СТРУКТУРА ПІВСТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю З БАТЬКАМИ СІМЕЙ ВПО З ДІТЬМИ

Мета інтерв'ю:
Глибше дослідити досвід вимушеного переселення, процеси адаптації, зміни в сімейному житті, переживання батьків та дітей, досвід взаємодії з соціальними службами і громадою, а також виявити потреби та ресурси сім'ї.

Форма: півструктуроване індивідуальне інтерв'ю (очне або онлайн).

Орієнтовна тривалість: 40–60 хвилин.

1. Вступна частина

- Коротке представлення дослідника та мети бесіди.
- Наголос на добровільності участі, анонімності й конфіденційності.
- Усна (або письмова) згода на участь.
- Легке «розігріваюче» запитання:

– «Розкажіть, будь ласка, трохи про свою сім'ю: хто входить до її складу, скільки у Вас дітей, чим вони цікавляться?»

2. Досвід вимушеного переселення

Орієнтовні запитання:

1. «Чи могли б Ви коротко розповісти, за яких обставин Ваша сім'я була змушена залишити свій дім?»

2. «Що для Вас було найважчим у період переїзду?»

3. «Як цей досвід вплинув на Вас особисто і на Вашу сім'ю загалом?»

3. Зміни у сімейному житті та стосунках

4. «Як, на Вашу думку, змінилися стосунки в сім'ї після переселення?»

5. «Чи стали Ви ближчими один до одного, чи, можливо, з'явилися додаткові напруження?»

6. «Які моменти у сімейному житті зараз є для Вас найціннішими, а які – найскладнішими?»

4. Стан та адаптація дітей

7. «Як, на Ваш погляд, діти пережили переїзд та зміну оточення?»

8. «Чи помічали Ви зміни в їхній поведінці, емоціях, успішності в навчанні?»

9. «Що, на Вашу думку, найбільше допомагає дітям адаптуватися (школа, друзі, гуртки, Ваша підтримка тощо)?»

5. Соціальна підтримка та ресурси

10. «На кого Ви найбільше могли покладатися у складний період переїзду та після нього?»

11. «Чи відчуваєте Ви підтримку від родичів, друзів, сусідів, місцевої громади?»

12. «Які форми підтримки були для Вас найбільш відчутними (матеріальна, емоційна, інформаційна, практична допомога тощо)?»

6. Досвід взаємодії з соціальними службами та ГО

13. «Чи зверталися Ви до соціальних служб, центрів соціальних послуг, громадських організацій (зокрема ГО "Паросток")? Який у Вас досвід?»

14. «Що, на Вашу думку, було корисним і підтримувальним у цій взаємодії?»

15. «Чи були труднощі (наприклад, складні процедури, недостатня інформація, бюрократія)?»

7. Труднощі та бар'єри

16. «З якими основними труднощами Ваша сім'я стикається зараз?»

17. «Що найбільше заважає Вам почуватися впевнено і стабільно в новому місці?»

18. «Чи є моменти, коли Ви потребували допомоги, але не звернулися? Що завадило?»

8. Погляд у майбутнє та очікування

19. «Як Ви бачите майбутнє своєї сім'ї? Чого найбільше боїтесь, а на що сподіваєтесь?»

20. «Якої підтримки Вам бракує найбільше зараз?»

21. «Як Ви вважаєте, що соціальні служби та громада могли б робити інакше / краще для сімей ВПО з дітьми?»

9. Завершення інтерв'ю

- Подяка за відкритість та час.
- Можливість додати щось важливе:

– «Можливо, я не запитала про щось, що, на Вашу думку, є важливим? Чи хотіли б Ви щось додати?»

- За потреби – інформування про наявні можливості підтримки (якщо домовлено з організацією).

Додаток Д

СТРУКТУРА ПІВСТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю З ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ / ГО, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ СІМ'ЯМИ ВПО З ДІТЬМИ

Мета: отримати експертне бачення щодо потреб сімей ВПО, форм допомоги, ефективності наявних програм та можливостей удосконалення соціальної роботи.

Орієнтовні блоки запитань:

1. **Профіль фахівця та організації**

- «Розкажіть, будь ласка, коротко про свою посаду та досвід роботи з сім'ями ВПО.»
- «Які основні напрями роботи Вашої організації з цією категорією клієнтів?»

2. **Потреби та труднощі сімей ВПО**

- «Які потреби сімей ВПО з дітьми Ви вважаєте найбільш типовими?»
- «Які труднощі зустрічаються найчастіше (житлові, фінансові, психологічні, освітні тощо)?»

3. **Форми підтримки, які надає організація**

- «Які послуги Ви надаєте саме сім'ям ВПО з дітьми?»
- «Що, на Ваш погляд, працює найбільш ефективно, а що – потребує вдосконалення?»

4. **Взаємодія з іншими інституціями**

- «Як організована взаємодія Вашої організації з іншими службами (соціальний захист, освіта, медицина)?»
- «Чи виникають бар'єри або прогалини в цій взаємодії?»

5. **Оцінка рівня адаптації сімей ВПО**

- «Як Ви загалом оцінюєте рівень адаптації сімей ВПО у громаді?»
- «Що найбільше сприяє успішній адаптації, а що – її ускладнює?»

6. **Пропозиції щодо покращення системи підтримки**

- «Які зміни в системі соціальних послуг або на рівні громади, на Вашу думку, могли б суттєво покращити становище сімей ВПО?»
- «Які програми або проєкти Ви вважаєте перспективними для подальшого розвитку?»

7. **Завершення**

- «Що, на Вашу думку, важливо врахувати в дослідженні сімей ВПО, щоб результати були корисними для практики?»